

OZNAČOVÁNÍ AUDIOVIZUÁLNÍCH PRODUKTŮ

Tzv. LABELLING

Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2010/13/EU o koordinaci některých právních a správních předpisů členských států upravujících poskytování audiovizuálních mediálních služeb (směrnice o audiovizuálních mediálních službách) v článku 59 konstatuje:

Dostupnost škodlivého obsahu v audiovizuálních mediálních službách je předmětem obav zákonodárců, mediálního průmyslu i rodičů. Vyskytnou se patrně nové otázky, zejména ve spojení s novými platformami a novými produkty. Pravidla chránící tělesný, duševní a mravní vývoj nezletilých osob i na ochranu lidské důstojnosti ve všech audiovizuálních mediálních službách, včetně audiovizuálních obchodních sdělení jsou tedy nezbytná.

Směrnice výslovně neukládá ani nedoporučuje, aby členské státy přistoupily k označování audiovizuálních děl z hlediska jejich vhodnosti pro dětské diváky, ani nespécifikuje, jakým způsobem mají členské státy zajistit ochranu dětí před možnými negativními vlivy audiovizuálních mediálních služeb, nicméně klade důraz na nezbytnost pravidel, která budou chránit tělesný, duševní a mravní vývoj nezletilých osob.

Pravidla na ochranu nezletilých diváků v České republice zakotvil zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, a rovněž č. 132/2010 Sb., o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání. Možné negativní dopady reklamy na děti pak eliminuje zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy.

Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání chrání dětské a dospívající diváky před pořady a upoutávkami, které by mohly ohrozit jejich psychický, fyzický či mravní vývoj ustanovením § 32 odst. 1 písm. g) zákona č. 231/2001 Sb.), resp. před pořady, které by mohly vážně narušit tento vývoj (§ 32 odst. 1 písm. e) zákona č. 231/2001 Sb.). Ustanovení § 32 odst. 1 písm. j) zákona č. 231/2001 Sb. pak ukládá provozovatelům povinnost nezařazovat do programů pořady a reklamy, které obsahují vulgarismy a nadávky, kromě uměleckých děl, v nichž je to z hlediska líčeného kontextu nutné; taková díla je však možné vysílat pouze v době od 22.00 hodin do 06.00 hodin druhého dne. Ustanovení § 32 odst. 1 písm. h) téhož zákona ukládá provozovateli zajistit, aby rozhlasovému a televiznímu vysílání pořadů, na které se vztahuje omezení podle písmene g) (tj. pořadů ohrožujících psychický, fyzický a mravní vývoj), bezprostředně předcházelo slovní upozornění na nevhodnost pořadu pro děti a mladistvé a aby pořad, který by mohl ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, byl označen v případě televizního vysílání obrazovým symbolem upozorňujícím na jeho nevhodnost pro děti a mladistvé po celou dobu vysílání.

Zákon nijak blíže nespécifikuje, jaké mediální obsahy a při jakém konkrétním ztvárnění mohou ohrožovat psychický, fyzický či mravní vývoj dětí a mladistvých. Pouze ustanovení § 32 odst. 1 písm. e) zákona č. 231/2001 Sb. explicitně uvádí, že obsahem s potenciálem vážného narušení vývoje je pornografie a hrubé samoučelné násilí. Výklad ustanovení § 32 odst. 1 písm. g) zákona č. 231/2001 Sb. je plně ponechán v kompetenci správního orgánu, kterým je Rada pro rozhlasové a televizní vysílání.

Na základě dnes již takřka dvacetileté regulační zkušenosti Rady lze konstatovat, že tato zákonná úprava není ideální. Rada samozřejmě na základě svého monitoringu a rovněž na základě diváckých podnětů reaguje na excesy ve vysílání a porušení § 32 odst. 1 písm. g) zákona č. 231/2001 Sb. sankcionuje, ovšem sankce může uplatňovat pouze v těch případech, v nichž je schopna nezpochybnitelně prokázat společenskou nebezpečnost

deliktu, resp. konkrétní možné negativní dopady na zdravý psychický, fyzický či eventuálně mravní vývoj nezletilců.

Sankční činnost Rady nemůže zohledňovat, že televizní vysílání obsahuje řadu audiovizuálních produktů, které sice nemusejí být přímým ohrožením zdravého vývoje dětí, přesto však jde o produkty dětem nevhodné. Správní orgán rovněž nemůže přihlížet k faktu, že rodiče mají různě nastavenou míru osobní tolerance pro to, co je pro jejich děti škodlivé a co nikoli. V rodinách panují odlišná pravidla pro to, do jaké míry budou děti vystavovány obsahům násilným, erotickým, vulgárním, děsivým apod.

Je běžné, že rodiče, kteří citlivěji reagují na jakékoli náznaky násilí v pořadech či například považují již pouhé zobrazení lidské nahoty za nepřijatelné, pokládají sankční činnost Rady za nedostatečnou. Takovým rodičům Rada vysvětluje své poslání, ať již v písemných odpovědích či od roku 2012 také prostřednictvím webu Děti a média. Přesto si však Rada uvědomuje, že omezení se na represii, není optimální.

Ochrana dětí před možnými negativními vlivy a dopady audiovizuálních obsahů v České republice postrádá složku preventivní a informativní.

Tuto funkci plní ve většině evropských ale i v řadě mimoevropských zemí systém klasifikace a označování audiovizuálních produktů, tzv. labelling.

Klasifikační systém audiovizuálních produktů se zpravidla vztahuje na všechny formy šíření těchto produktů (televize, rozhlas, audiovizuální mediální služby na vyžádání, kinodistribuce, videopůjčovny, event. i počítačové hry). Může se však jednat jen o parciální úpravu, vztahující se například jen na televizní vysílání.

Labelling rodičům pomáhá při výběru pořadů, které svým dětem umožní sledovat. Nemusejí se tak obávat, že jejich potomci budou v průběhu pořadu zaskočeni obsahem, který je pro ně nevhodný.

Cílem labellingu je ovšem nejen poskytnout informaci o tom, do kolika let by daný pořad měl být pro děti nepřístupný. Sdělení se týká rovněž toho, jaké typy nevhodných obsahů konkrétní pořad zahrnuje. Děje se tak zpravidla systémem grafických symbolů označujících násilí, sex, vulgaritu, děsivé prvky a podobně. Labelling vedle toho může plnit i obrácenou funkci, pokud informuje o tom, pro jakou věkovou kategorii dětí jsou určité pořady vhodné a doporučené.

V České republice je v současnosti systém klasifikace audiovizuálních děl uzákoněn jen ve vztahu ke kinematografickým dílům dle zákona č. 496/2012 Sb., o audiovizu. (Pomineme-li systém PEGI, jehož prostřednictvím jsou klasifikovány počítačové hry.) Podle právní úpravy zákona o audiovizu musí být každé kinematografické dílo před svým prvním zpřístupněním na území České republiky označeno klasifikací z hlediska vhodnosti jeho obsahu pro děti a mladistvé.

Kinematografické dílo je klasifikováno buď jako přístupné bez omezení, nebo nevhodné pro děti do 12 let, nepřístupné pro děti do 15 let, nebo nepřístupné pro děti a mladistvé do 18 let.

Tato klasifikace ovšem nijak nezohledňuje, z jakých důvodů byla stanovena přístupnost toho kterého díla – to znamená, že není zřejmé, zda film je dejme tomu nepřístupný z důvodu násilí, hororových prvků či explicitního sexu a podobně.

Pro oblast televizního vysílání u nás dosud není labelling nijak upraven, resp. zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání ukládá pouze povinnost provozovatele, aby

zajistil, že rozhlasovému a televiznímu vysílání pořadů, na které se vztahuje omezení podle ustanovení § 32 odst. 1 písm. g) zákona č. 231/2001 Sb., bude bezprostředně předcházet slovní upozornění na nevhodnost pořadu pro děti a mladistvé a pořad, který by mohl ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, bude označen v případě televizního vysílání obrazovým symbolem upozorňujícím na jeho nevhodnost pro děti a mladistvé.

Tyto povinnosti jsou provozovateli sice naplňovány, ale vzhledem k faktu, že většina provozovatelů zcela zautomatizovaně označuje svůj program po 22. hodině symbolem upozorňujícím na nevhodnost pro děti (hvězdička, měsíček), aniž by vysílaný pořad mnohdy skutečně byl pro děti ohrožující, ztratil tento symbol svůj varovný obsah a jeho používání ve vysílání je zcela formální.

Slovní upozornění někteří provozovatelé nicméně skutečně využívají před pořady, u nichž je zcela nepochybné, že by je děti neměly za žádných okolností zhlédnout.

Tato zákonná úprava je nicméně poněkud nešťastně formulována, protože se vztahuje pouze na vysílání po 22. hodině, kdy zákon tak jako tak předpokládá, že již televizi nesledují děti a mladiství. Navíc k neplnění povinnosti dle § 32 odst. 1 písm. h) zákona č. 231/2001 Sb. se neváže finanční sankce. Na její nesplnění je možné provozovatele pouze upozornit.

Není divu, že rodiče postrádají informace o nevhodných obsazích ve vysílaných pořadech a že protestují, pokud se ve vysílacích časech, kdy děti běžně sledují televizi bez dozoru dospělých, bez jakéhokoli varování objevují pořady, které nejsou pro děti vhodné.

Snahy zakotvit systém labellingu do českého právního systému není nový.

Touto otázkou se intenzivně zabývala již v roce 2001 Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, která připravovala návrhy symbolů, jimiž by diváci byli upozorňováni na problematické obsahy. Tato iniciativa souvisela s novou zákonnou povinností dle § 32 odst. 1 písm. h) zákona č. 231/2001 Sb. Tehdejší Rada měla představu, že značení pořadů dle této zákonné povinnosti by mělo být ve vysílání všech programů jednotné.

Ve výroční zprávě Rady za rok 2001 zaznělo:

Problematika označování pořadů nevhodných pro děti a mladistvé:

Dne 13. 7. 2001 se z iniciativy Rady uskutečnilo jednání se zástupci České televize, TV Nova, Prima TV, TV3 CZ a Asociace televizních organizací o některých problémech, které vyvstaly dnem účinnosti nového zákona č. 231/2001 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání. Hlavním tématem bylo především ustanovení § 32 odst. 1 písm. h), tj. povinnost označovat pořady, které by mohly ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, vysílaných mezi 22.00 h a 6.00 h obrazovým symbolem, a dále odst. 2 téhož paragrafu (titulkování pořadů pro sluchově postižené). Rada předala přítomným pracovní návrh metodiky označování nevhodných pořadů a dala zároveň najevo, že usiluje o vytvoření jednotné symboliky pro označování takových pořadů.

Rada se problematice označování nevhodných pořadů věnovala také na svém 21. zasedání ve dnech 4. a 11. 12. 2001. Po vyhodnocení prvních zkušeností provozovatelů s tímto označováním pořadů Rada konstatovala, že zmíněné ustanovení zákona je provozovateli televizního vysílání plněno, byť nejednotně a do značné míry formálně. Zároveň Rada vyjádřila názor, že tato služba divákům by byla úplnější, kdyby zahrnovala nejen pouhou klasifikaci pořadu, tedy upozornění na jeho nevhodnost, ale také informaci o jeho obsahu, tedy o důvodech zakládajících tuto nevhodnost.

K přijetí jednotného značení však nikdy nedošlo a jednotliví provozovatelé začali nevhodné pořady označovat dle vlastní úvahy, zpravidla úpravou loga programu přidáním varovného symbolu.

O několik let později vláda České republiky přijala usnesení č. 1652/05, z něhož vyplynul úkol pro Ministerstvo kultury ČR vypracovat Koncepci jednotného klasifikačního systému pro audiovizuální produkty.

V roce 2008 si Ministerstvo kultury ČR nechalo návrh této koncepce zpracovat od Centra pro mediální studia při Karlově univerzitě v Praze (dále jen Koncepce CEMES). Materiál hledal možné varianty systému klasifikace audiovizuálních obsahů vhodné pro ČR, a to včetně personálního, organizačního a finančního zajištění.

Autoři projektu získali vyjádření odborné veřejnosti a zástupců profesních skupin, jichž se tato otázka týkala. Celá koncepce pak vznikala ve spolupráci s projektovou radou, v níž zasedli zástupci odborné veřejnosti z řad pedagogické, psychologické a sociologické, zástupci výrobců a distributorů audiovizuálních děl, zástupce FAMU, odborníci na elektronická média, představitelé provozovatelů televizního vysílání, regulačního orgánu pro rozhlasové a televizní vysílání a další.

V zadání, které CEMES obdrželo od ministerstva kultury, bylo zdůrazněno, že po analýze klasifikačních systémů v některých evropských zemích se jeví jako ideální, aby státní regulace byla nahrazena nebo doplněna regulací samotnými subjekty z řad výrobců, distributorů a provozovatelů vysílání. MK jako objednatel vyjádřilo domněnku, že řešením by mohlo být vytvoření neformálního uskupení všech relevantních subjektů, které by se z vlastní vůle formalizovalo a jako takové by podalo konkrétní návrh jednotného klasifikačního systému. Právě na základě tohoto zadání zpracovatel usoudil, že vzorovým způsobem klasifikace audiovizuálních produktů je systém Kijkwijzer vyvinutý nizozemským institutem NICAM.

Koncepce CEMES se pokouší řešit řadu otázek, které se k dané problematice váží.

Tou zcela zásadní je, že zavedení jednotného klasifikačního systému u nás brání značně odlišná současná právní regulace a status subjektů, jichž by se povinnost klasifikace dotýkala (provozovatelé vysílání x poskytovatelé AVMSnV x distributoři x provozovatelé kin x producenti audiovizuálních děl). Ať by byla zvolena jakákoli varianta klasifikačního systému, vždy by to vyžadovalo rozsáhlé legislativní změny.

V tomto kontextu je třeba připomenout, že Koncepce CEMES vznikla v roce 2008. Od té doby došlo k určitým legislativním posunům, s nimiž autoři ještě nepočítali. Jednak vešel v roce 2012 v účinnost zákon o audiovizi a dále byla do našeho právního řádu implementována Směrnice o audiovizuálních mediálních službách prostřednictvím novely zákona č. 231/2001 Sb. a také novým zákonem č. 132/2001 Sb., o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání. Zákon o vysílání a zákon o AVMSnV nastavují odlišnou míru regulace (tzv. odstupňovaná regulace).

Zákon o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání například vůbec nepracuje s kategorií pořadů, které by mohly ohrozit vývoj dětí, ale pouze s kategorií služeb, které mohou vážně narušit fyzický, psychický či mravní vývoj dětí a mladistvých. Zatímco provozovatel vysílání takové obsahy vůbec nesmí do vysílání zařadit, poskytovatel audiovizuální mediální služby na vyžádání dle § 6 odst. 3 zákona č. 132/2010 Sb. musí zajistit, aby takové obsahy byly dostupné pouze tak, aby děti a mladiství neměli běžně možnost obsah této audiovizuální mediální služby na vyžádání vidět nebo slyšet.

Zavedení jednotného systému klasifikace by znamenalo „sáhnout“ do povinností všech zúčastněných subjektů, přičemž by pro všechny znamenalo novou regulaci a nové povinnosti. Pro některé z nich, například právě pro poskytovatele AVMSnv, by požadavek vyhodnocování a klasifikování nabízených audiovizuálních produktů fakticky znamenal ztrátu výhod v podobě odstupňované – mírnější regulace oproti provozovatelům vysílání.

Koncepce CEMES se dále vypořádává s tím, co vše je vlastně audiovizuálním produktem, resp. co vše by podléhalo povinné klasifikaci. Audiovizuálním produktem pochopitelně není jen kinematografické či audiovizuální dílo nebo pořad ve smyslu definice zákona o vysílání. Ale například i selfpromo, znělky, trailery apod.

CEMES navrhuje tuto otázku vyřešit buď definicí pozitivním výčtem, tedy definovat, co vše jsou audiovizuální produkty podléhající povinnosti klasifikace, nebo definicí negativním výčtem, tedy specifikací toho, co do kategorie audiovizuálního produktu nepatří. CEMES navrhuje, aby z režimu jednotné klasifikace vypadly obsahy, jejichž cílem je identifikace provozovatele (poskytovatele), sdělení podléhající zvláštnímu legislativnímu režimu (reklamy), části vysílání, které tvoří větší, vnitřně provázaný celek (zpravodajské relace) a živé přenosy (sport).

Zde je na místě vznést pochyby, zda by v dnešní době překotného vývoje, podmíněného zejména obrovskou škálou technických a technologických možností, některá z výčtových definic dlouhodoběji obstála.

Koncepce CEMES dále navrhuje, aby povinnost klasifikace platila jak pro šíření audiovizuálního produktu ve veřejném prostoru (kino, restaurace, festival), tak v soukromém prostoru (doma). Je však sporné, zda takové členění šíření audiovizuálního obsahu v době, kdy technologický vývoj umožňuje konzumaci audiovizuálních produktů kdykoli a kdekoli a stírá se tak hranice mezi soukromým a veřejným prostorem, je ještě účelné.

Koncepce CEMES rovněž zdůrazňuje, že zavedení jednotného klasifikačního systému by bylo možné, jen pokud by se přistoupilo k registraci a evidenci všech subjektů audiovizuálního průmyslu. Tento požadavek ovšem dostatečně nereflektuje, že v současnosti se tvůrcem, distributorem i poskytovatelem audiovizuálního mediálního obsahu mohou stávat i jednotlivci, občanská seskupení apod.

CEMES si uvědomuje složitost procesu zavádění jednotného systému označování audiovizuálních děl i jeho organizační a ekonomickou náročnost. Jeho projekt proto předpokládá i postupné nebo dílčí zavádění klasifikačního systému. Například s omezením jen na užší okruh označovaných audiovizuálních produktů v prvním období.

Jednu z možností, na kterou CEMES poukazuje jako na variantu, která by systém zjednodušila a zlevnila, je převzetí zahraniční klasifikace u produktů, u nichž již tato klasifikace byla pořízena. Například právě v systému Kijkwijzer.

Tento nápad se ovšem nejeví jako šťastný. Rada se opakovaně zabývala vyhodnocováním klasifikací u stejných audiovizuálních produktů a v mnoha případech zjistila, že škála ohodnocení napříč světem, ale i uvnitř Evropské unie, je nesmírně široká. Článek na dané téma byl publikován i na webu Děti a média. Na audiovizuálním trhu lze nalézt tituly, které jsou v různých částech světa hodnoceny zcela odlišně. Týká se to sice zpravidla děl s kontroverzními tématy (například homosexuálních vztahů), ale i u obsahů, které jsou obvykle posuzovány obdobně (násilné scény), je možné sledovat značně odlišnou klasifikaci.

Klasifikace audiovizuálních produktů vždy odráží sociokulturní specifika a společenské klima státu, pro nějž je pořizována. Má-li být klasifikace smysluplná, není možné její prosté okopírování ze zahraničí.

System Kijkwijzer

CEMES podrobně zmapovalo jednotlivé národní klasifikační systémy a dospělo k závěru, že Česká republika by v ideálním případě měla aplikovat nizozemský Kijkwijzer, přičemž možností, jak tento systém domestikovat, je několik. Od nákupu licence a kompletního převzetí systému, po inspiraci jeho hlavními rysy a úpravu pro potřeby ČR.

Jak funguje Kijkwijzer? (převzato z Konceptce CEMES, kráceno).

Provozovatelem systému Kijkwijzer je nezisková nadace NICAM. NICAM byl založen v roce 2001 státem a jeho činnost podléhá státní kontrole. Financován státem je nicméně jen přibližně z jedné poloviny. Účast v NICAMu není povinná. Provozovatelé televizního vysílání by ovšem v případě, pokud by nebyli členy NICAMu, nesměli vysílat pořady, které nejsou určeny divákům do 16 let. Fakticky tak NICAM sdružuje všechny provozovatele vysílání, včetně veřejnoprávních. Vedle provozovatelů vysílání v NICAMu působí rovněž distributoři a provozovatelé kin. Klasifikační systém vyvíjí Akademická komise NICAMu. Nedodržování pravidel NICAMu posuzuje Komise stížností. Jsou-li vzneseny námitky proti činnosti této komise, je možné věc postoupit Odvolací komisi. Samotnou klasifikaci provádějí školení kodéři.

System hodnocení je založen na dvou základních pilířích: a) syntéze poznatků nejvýznamnějších vědeckých studií na téma škodlivosti mediální produkce a b) na výzkumu veřejného mínění uskutečněném v cílové skupině klasifikačního systému, tedy mezi rodiči dětí a nezletilých.

System Kijkwijzer posuzovanému audiovizuálnímu produktu přiřazuje deskriptory, které charakterizují jeho obsah, a klasifikátory, které signalizují věkovou hranici, pod kterou by produkt mohl být rizikový.

System rozlišuje 6 obsahových kategorií: násilí (deskriptor pěst), strach (deskriptor pavouk), sex (deskriptor nožičky), diskriminaci (deskriptor skupina lidí s jedním panáčkem v kontrastní barvě), zneužívání drog či alkoholu (deskriptor injekční stříkačka) a vulgární vyjadřování (deskriptor křičící panáček).

Na základě výsledků klasifikace v jednotlivých obsahových kategoriích se určuje výsledná věková skupina, pro kterou je pořad vhodný, resp. věková hranice, pod níž je rizikový. Jedná se o tyto věkové hranice: všichni, od 6 let, od 9 let, od 12 let, od 16 let.

Základním nástrojem klasifikačního systému Kijkwijzer je on-line formulář a vyhodnocovací software. Klasifikační formulář má formu jednoduchého dotazníku, ve kterém klasifikující (kodér) označuje nabídnuté odpovědi na otázky seříděné do tematických skupin podle jednotlivých sledovaných kategorií klasifikace audiovizuálního produktu.

Nejprve určí typ audiovizuálního produktu (pořad typu fikce, non-fiction, hudební klip, talk show apod.). Podle typu produktu se dotazník sám modifikuje. V případě talk-show se například zaměří více na obsah dialogu, v případě hudebních videoklipů přísněji hodnotí erotický podtext a násilí apod.

Bez ohledu na typ produktu odpovídá v další části kodér na otázky věnované zobrazení a míře násilí v klasifikovaném díle. Třetí část zkoumá množství děsivých a hororových prvků a určuje kategorii strach. Následující skupina otázek se týká sexuálních motivů ve zkoumaném produktu. Další oddíl se dotazuje na projevy diskriminace, předposlední pak na prezentaci zneužívání drog nebo alkoholu a poslední na vulgární vyjadřování. Odpovědi každého oddílu zpracovává software samostatně a pomocí jednoduchého a snadno odvoditelného algoritmu dochází k výsledku, který se projeví určením klasifikátoru věku.

Dotazník je vyvinut tak, aby odpovědi na otázky trvaly kodérovi co nejkratší dobu. V případě, že v konkrétní obsahové kategorii dojde software k výsledku, který znamená klasifikaci nejvyšší věkovou kategorií (v nizozemském případě 16 let), není potřeba odpovídat na všechny otázky.

Dotazník byl za dobu své existence již několikrát pozměněn. Ke změnám dochází na základě zkušeností z praxe (stížností veřejnosti, připomínek klasifikujících apod.). Princip rychlé flexibility („přístupnosti kritice“) je Akademickou komisí NICAMu zdůrazňován jako jeden ze základních pilířů systému.

Základem vyplňování dotazníku jsou pokud možno objektivizovatelná pozorování týkající se smyslově vnímatelných charakteristik klasifikovaného audiovizuálního produktu. To znamená, že kodér většinou neodpovídá na otázky po významu, smyslu, vyznění či podtextu klasifikovaného audiovizuálního produktu, nýbrž na otázky po tom, co viděl a slyšel jako poučený pozorovatel. Proto je nutné, aby (a) každý kodér prošel školením a aby (b) měl možnost audiovizuální produkt bezprostředně před klasifikací shlédnout. Školení je nutné jednak proto, aby se kódování dělo podle sjednocených pravidel a mělo pokud možno intersubjektivní charakter, jednak proto, že – přestože formulář je vytvořen co nejjednodušší – obsahuje některé těžší pasáže, např. správné rozlišení mezi „ukázáním“ zranění a tím, jestli ke zraněním v díle „dochází“.

Dotazník je vždy nejprve vyplněn „nanečisto“, takže nabídne kodérovi na požádání výsledek provedené klasifikace audiovizuálního produktu, ale neodešle ho bez potvrzení do databáze NICAMu. Po dokončení této fáze klasifikace software poskytne výsledek v podobě věkového klasifikátoru a obsahových deskriptorů, které vedly ke stanovení věkové hranice, a teprve poté je audiovizuální produkt vkládán do databáze. Tento mezikrok je podstatným prvkem kontroly práce kodéra, protože je pravděpodobné, že zkušený kodér je schopen již předem odhadnout pravděpodobný výsledek klasifikace a případný jiný výsledek jej upozorní na možnou chybu.

Celkový výsledek klasifikace se ukládá ve veřejně přístupné databázi na webových stránkách NICAMu ve formě označení všech obsahových kategorií a věkových skupin. Výjimku tvoří kategorie „vulgární vyjadřování“, která z důvodů velké a těžko odstranitelné subjektivity posouzení neovlivňuje věkovou kategorii. Pokud se v produktu objeví vulgární mluva, objeví se také příslušný deskriptor, ale nikoliv klasifikátor věkové hranice.

Celková klasifikace je však příliš obsáhlá a pro běžnou praxi označování (obrazovka/monitor, obal, televizní program, filmový plakát apod.) nevhodná. Proto se jako informace pro spotřebitele používá zkrácená informace o klasifikaci, která obsahuje jen ty klasifikátory, které dosahují nejvyšší věkové hranice, a označení této hranice. Jedná se maximálně o čtyři piktogramy.

Kodéři nejsou zaměstnanci NICAMu, nýbrž zaměstnanci nebo spolupracovníky jednotlivých členských organizací, které jsou povinny provádět klasifikaci (tj. distributoři filmů a dvd, poskytovatelé televizního vysílání, ale nikoliv prodejci nebo provozovatelé videopůjčoven). V případech velkých společností distribuujících řadu audiovizuálních produktů (např. poskytovatelé televizního vysílání) mohou tuto činnost vykonávat „na celý úvazek“, v případě menších subjektů (např. umělecky zaměřené distribuční společnosti) se může jednat jen o dílčí pracovní činnost. Kodéři musí projít školením a každoročními testy, které organizuje NICAM. Tato školení se konají většinou v jedno- až dvoudenních blocích a jsou organizována zpravidla dvakrát za měsíc tak, aby všichni členové NICAMu mohli průběžně doškolovat nový personál. Kodéři se na školeních učí především správně vyplňovat dotazník, to znamená přesně popisovat pouze objektivizovatelné prvky: co bylo v produktu vidět nebo slyšet (nikoliv, co dospělý divák z těchto prvků vyvozuje jako možný vliv na dítě).

V případě, že byl audiovizuální produkt již jednou v systému Kijkwijzer klasifikován (např. kino-distributorem), může subjekt, který tento produkt distribuuje dále či znovu (např. poskytovatel televizního vysílání), „v dobré víře“ převzít původní klasifikaci. V případě, že by s původní klasifikací nesouhlasil, může požádat o stanovisko Komise kodérů.

Každý (ať již profesní organizace nebo spotřebitel), kdo se domnívá, že některá členská organizace NICAMu porušila pravidla a audiovizuální produkt špatně klasifikovala, může do 14 dnů od zjištění této skutečnosti podat stížnost v kanceláři NICAM. K tomuto účelu vyplní formulář stížnosti.

V případě, že Komise pro stížnosti rozhodne o tom, že došlo k přestupku proti pravidlům systému Kijkwijzer, ukládá subjektu, který se proti pravidlům provinil, sankci. Sankcí může být pokuta, povinnost přejít na správnou klasifikaci audiovizuální produkce, povinnost opatřit dílo varováním nebo publikování výroku komise veřejnosti.

Pokutu lze stanovit v rozsahu 100,- EUR až 135.000,- EUR. Způsob stanovení výše pokuty se řídí v první řadě tím, jestli se jednalo o přestupek týkající se obsahu (kategorie A) nebo přestupek týkající se provedení (kategorie B, např. absence či nesprávné umístění piktogramu apod.). Při rozhodování může hrát roli také počet stížností, fakt, že pořad byl vysílán v chráněné vysílací době, nebo naopak dobrá víra obviněného, spornost případu či pečlivé jednání. Výše pokuty se vypočítává podle rovnice, v níž se násobí všechna pochybení v obou kategoriích body s přesně stanovenou výší pokuty za každý jednotlivý přesně taxativně vymezený prohřešek. Výše pokuty nezohledňuje velikost subjektu ani jeho finanční situaci. Díky ohledu na chráněný vysílací čas mohou však být evidentně o něco přísněji postihováni provozovatelé televizního vysílání než ostatní subjekty působící v audiovizí.

Pro provozovatele televizního vysílání platí základní pravidlo omezující nasazování pořadů podle věkových hranic a vysílacích časů:

- Pořady s klasifikací „12“ nesmí být vysílány před 20:00 hodinou.
- Pořady s klasifikací „16“ nesmí být vysílány před 22:00 hodinou.

Zvláštní důraz se v nizozemském systému klade na kontrolu odpoledního času. Předpokládá se totiž, že právě odpoledne jsou děti po příchodu ze školy doma samy bez dospělého. Odpolední čas je zohledňován především v případě stanovení případných sankcí za nedodržení pravidel klasifikace. Časové limity se neuplatňují v případě tzv. „zvláštního vysílání“, to znamená zakódovaného vysílání, určeného pouze těm divákům, kteří s vysílatelem uzavřeli dohodu o přijímání tohoto vysílání (např. placené kabelové programy). V tomto případě však musí být splněny následující podmínky:

- Program je opatřen specifickou technickou úpravou pro kontrolu rodiči (většinou personalizované PIN), jíž lze program v kterémkoliv okamžiku ukončit.
- Programové části klasifikované „6“ a „všichni“ vysílané před 20:00 nesmějí bezprostředně následovat po programových částech „12“ nebo „16“ nebo být vysílány těsně před nimi a mezi 20:00 a 22:00 hodinou následovat po programových částech „16“ nebo být vysílány těsně před nimi.

Piktogramy jsou zobrazeny přímo na obrazovce před začátkem části programu nebo přímo na začátku. Způsob zobrazení piktogramu v televizním vysílání je následující:

Program (část programu)

- Délka trvání 5 sekund
- Velikost jako logo stanice

- Místo kde je logo stanice
- Po komerční přestávce se piktogram neopakuje

Reklama na audiovizuální produkt

- Délka trvání 3 sekund
- Velikost jako logo stanice
- Místo a čas nejsou určeny.

Piktogramy jsou umísťovány také v rámci EPG, teletextu a v tištěných televizních průvodcích.

Specificky je nastaveno klasifikování seriálů. Určení toho, co lze označit jako „seriál“, provádí vysílací stanice. Vzhledem k velkému objemu seriálové produkce byl nastaven zjednodušený systém klasifikace. Není třeba klasifikovat každý díl, stačí klasifikace namátkového vzorku dílů seriálu. Rozsah namátkové zkoušky (počty dílů) je přesně stanoven v Dílčích pravidlech NICAMu a zkouška musí být prováděna u každé série zvlášť. Platí pravidlo, že výsledná klasifikace je určena nejvyšší dosaženou klasifikací (např. pokud jsou 3 díly klasifikovány „6“ a 1 díl „12“, platí klasifikace „12“).

Zjednodušená pravidla jsou zavedena také pro klasifikaci videoklipů. Ne každý jednotlivý videoklip musí být klasifikován. Uplatňuje se zde „pravidlo posouzení vysílací stanicí“: pokud stanice shledává videoklip jako neškodný pro všechny věkové skupiny, nemusí přikročit ke klasifikaci.

V případě hudebních kanálů se systém přizpůsobil jejich dramaturgii. Videoklipy jsou zpravidla řazeny do bloků po třech až čtyřech. Každý z těchto bloků je klasifikován jako celek (přičemž platí pravidlo nejvyšší klasifikace). Piktogramy jsou zobrazeny v prvním videoklipu. Také veřejně přístupné hudební kanály musí dodržovat hranici 20. a 22. hodiny pro vysílání videoklipů s klasifikací „12“ a „16“.

Vnitřní předpisy NICAMu rozlišují pojmy „promo“ (promo, též reklamní spot) a „reklama na audiovizuální produkt“ (commercial). Původně slangovým pojmem „promo“ se míní „ohlášení televize propagující určitou část programu, která je vysílána toutéž vysílací stanicí“. „Promo“ může být tedy i jen vstup televizního hlasatele před pořadem. Na rozdíl od tzv. „odvozeného produktu“ (viz níže) nemusí být „promo“ klasifikováno. Platí zde „pravidlo posouzení vysílací stanice“: pokud stanice shledává „promo“ jako neškodné pro všechny věkové skupiny, nemusí přikročit ke klasifikaci. „Promo“ na program s klasifikací „12“ nebo „16“ nesmí být vysíláno před, během a přímo po programu určeném pro děti do 6 let. V tomto případě je povinnost udržet interval 10 minut od předmětného dětského pořadu.

Definice reklamy na audiovizuální produkt je shodná s oblastí filmu, je tzv. „odvozeným produktem“ a podléhá klasifikaci. Reklama na audiovizuální produkt, který byl označen „12“ nebo „16“ nesmí být vysílána před, během nebo přímo po části programu určeného pro děti do 6 let. I v tomto případě je stanovena povinnost udržet interval 10 minut od dotyčného dětského pořadu.

Za formu a obsah filmového díla je vůči NICAMu zodpovědný filmový distributor, který smluvně zajistí, aby o klasifikaci informoval subjekt, který bude filmové dílo promítat. Klasifikaci podléhají jak hlavní filmy, tak další části programu (upoutávky na filmy, předfilm aj.), které jsou součástí veřejného audiovizuálního představení.

Piktogramy jsou zobrazovány na propagačních materiálech k filmu (plakátech, webových stránkách, tiskových zprávách aj.), v programech kin a v prostorech kina, z důvodů technologické náročnosti nikoliv na samotných filmových kopiích.

Kijkwijzer nezavádí žádnou zvláštní kategorii pro pornografii, takže je jako jiné pro děti a mládež nevhodné produkty hodnocena kategorií „16“. Tato skutečnost vyplývá z toho, že v Nizozemí je 16 let věk, od kterého je člověk právně dospělý. Distributoři pornografie uzavřeli s NICAMem nepsanou úmluvu, podle které nejsou povinni provádět kompletní klasifikaci u každého jednotlivého produktu, protože tato klasifikace by z logiky věci byla zbytečná. Produkty jsou tedy automaticky označovány jako „16“, „sex“ a „vulgární vyjadřování“, v odůvodněných případech pak také dalšími klasifikátory (např. „násilí“)

Tvůrci systému Kijkwijzer právem zdůrazňují jeho jednoduchost, validitu, spolehlivost, flexibilitu a praktičnost. Systém je skutečně vytvořen tak, aby jeho správa i užívání byly co nejjednodušší. Vše, co není potřebné (například již zbytečné otázky v dotazníku), je vyřazováno. Systém klade důraz na transparentnost, naprostá většina informací je snadno ověřitelná, algoritmus dotazníku je jednoduchý, existence klasifikačních kategorií jsou snadno odůvodnitelné. Validita systému je založena na propojení výsledků vědeckého bádání a výzkumu veřejného mínění. Systém tady funguje jako ověřená spotřebitelská informace. Díky jednoduchosti, transparentnosti a validitě systému bylo dosaženo jeho spolehlivosti. Ta je zajišťována vyhodnocováním stížností veřejnosti, pravidelnými evaluacemi, zastoupením audiovizuálního průmyslu ve vedení NICAMu a výzkumy veřejného mínění. Systém je přístupný kritice, respektuje vývoj sociokulturní sféry, obecné změny postojů veřejnosti, rozvoj žánrů a formátů v audiovizuálním průmyslu i důsledky technických změn.

Praktičnost systému úzce souvisí s jeho jednoduchostí, která s sebou přináší i nižší provozní náklady než v případě státně byrokratických způsobů klasifikace (cenzury) a rychlost a univerzálnost systému, respektive jeho snadné uplatnění v řadě oblastí audiovize. Za systémem stojí vyhraněný pragmatický postoj, díky němuž se podařilo nalézt vyvážený model zohledňující všechny tři zainteresované strany: audiovizuální průmysl, cílová divácká skupina, kompetentní úřady.

Páteří fungujícího systému je ovšem také korektnost v přístupu. Všechny zainteresované subjekty jsou ochotny spolupracovat a systém nikdo podstatný nebojkotuje. Nezávislé komise jsou obsazovány skutečně nezávislými odborníky bez politických motivací.

Přestože systém je obecně považován za velmi dobrý, má samozřejmě své slabé stránky či limity. Je jasné, že v oblasti klasifikace audiovizuálních produktů nikdy nelze dosáhnout stoprocentní dokonalosti. Klasifikace bude vždy prováděna konkrétními lidmi, proto nelze zcela vyloučit subjektivní faktor.

Paradoxně je potenciální slabinou skutečnost, že se systém snaží pracovat pouze s objektivizovatelnými daty. Tím, že se systém soustřeďuje na smyslově vnímatelné charakteristiky obsahu audiovizuálního produktu, v podstatě neposuzuje kontext (jen rozlišuje fikci a „non-fiction“) a záměrně se vyhýbá klasifikaci možné interpretace dětským divákem, může se například stát, že film s jasně humanitním poselstvím a výchovným vyzněním nemůže být zařazen do vysílání v příhodnou dobu kvůli své brutalitě (např. Zachraňte vojína Ryana nebo Schindlerův seznam). Chybí zde jakýsi rámcový hodnotící klasifikátor, který by film posunul do jiné klasifikační kategorie. Na druhou stranu, takový faktor by nebyl nikdy objektivní, ani by nezajistil, že dítě vyznění bez dalšího vysvětlení pochopí.

Dotazník je skutečně velmi jednoduchý, přesto však pro neškoleného člověka těžko vyplnitelný. Nutnost školení je jasným limitujícím faktorem, protože s sebou přináší řadu organizačních nároků a vedlejších nákladů.

Obsahové kategorie (deskriptory) jsou jen hrubým výběrem z řady fenoménů potenciálně ovlivňujících vývoj dětí a mladistvých. Věkové kategorie navíc nemohou zohlednit rozdílný individuální vývoj různých dětí a mladistvých.

Přestože se systém snaží fungovat na nadnárodních principech a je s úspěchem přebírán také dalšími státy, nese stopy národní podmíněnosti. Kategorie „diskriminace“ například reaguje na problém nizozemské společnosti s migrací z arabských států, v českém kontextu má však diskriminace jiný kontext. Kategorie „zneužívání alkoholu“ by vzhledem k frekvenci tohoto jevu v českých audiovizuálních produktech mohla být zbytečně devalvována (konzumace piva je sociokulturním faktem, který se promítá do pohádek od Dařbujána a Pandrholy po S čerty nejsou žerty). Kategorie „strach“ je podle mínění CEMES ryze kontextová a je na pomezí objektivního a subjektivního hlediska a její přesná definice v českém dotazníku by měla možná být podložena upřesňujícím výzkumem či syntetickou studií.

Systém navíc nese slabinu všech klasifikačních systému: může především u některých dětí a mladistvých fungovat zcela obráceně, než jak je zamýšlen. Deskriptory a klasifikátory se mohou stát informací o kýženém zakázaném ovoci, které je nutno ochutnat. Systém navíc není zcela univerzální, nedokáže se dostatečně vyrovnat například s problémem živého a semi-live vysílání, a v současné době kupříkladu zatím ani s problémem primárně internetových audiovizuálních produktů.

Koncepce CEMES obsahuje také vyčíslení nákladů spojených s případným zavedením systému podobného Kijkwijzer v České republice. Jde o částky v řádech milionů každý rok, přičemž s nejvyššími náklady je nutno počítat při rozjezdu systému (nákup licence, nákup technologie apod.).

Zjištění a návrhy CEMES

CEMES ve své zprávě shrnuje rovněž zkušenosti získané z jednání s jednotlivými profesními skupinami, jichž by se klasifikační systém týkal. Konstatuje, že ze strany výrobců a tvůrců audiovizuálních produktů se projekt setkal s absolutním nezájmem. I přestože se následně podařilo uskutečnit jednání s Asociací producentů v audiovizu, Asociací režisérů a scénáristů (ARAS) a Českým filmovým a televizním svazem (FITES), ani jedna z těchto organizací, i přes svůj příslib, neposkytla své stanovisko.

Naopak s velkým zájmem se jednání zúčastnili distributoři filmů a dvd a zástupci kin. Distributoři a kinaři velmi zřetelně definovali kritická místa projektu. Unie filmových distributorů k zamýšlené koncepci zaujala v podstatě odmítavé stanovisko, nicméně vyjádřila pochopení pro nutnost zavedení systému v televizní praxi i připravenost podílet se na vzniku nového systému a případně se účastnit práce „etické seberegulační komise“ po vzoru Rady pro reklamu.

S nezájmem se projekt CEMES setkal rovněž u zástupců nových médií. Je však třeba připomenout, že v době vzniku Koncepce CEMES, ještě nevstoupil v platnost zákon o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání a nebylo tak vyjasněno, jaké internetové obsahy jsou uchopitelné z hlediska regulace.

O jednání ke vzniku jednotného klasifikačního systému projevily zájem jen dva subjekty, reprezentující nová média: iDNES.cz v osobě ředitele Jaroslava Kábeleho a Sdružení pro internetovou reklamu SPIR, resp. výkonná ředitelka Kateřina Hrubešová.

K reakci provozovatelů televizního vysílání na projekt jednotného označování audiovizuálních produktů zpráva CEMES uvádí:

Největší zájem vyvolalo jednání o jednotném systému klasifikace mezi provozovateli televizního vysílání. Naopak, zájem až na výjimku (Asociace televizních organizací) neprojevil jednotlivé oslovené svazy a také zahraniční stanice vysílající na území České republiky včetně těch, které poskytují českou verzi svého programu. Na jednání nebyli z kapacitních důvodů pozváni zástupci regionálních a lokálních televizních stanic, které by vzhledem k charakteru svého programu (minimum dramatických pořadů) neměly mít se zavedením systému větší problémy. Zájem zástupců terestrických celoplošných televizí je pochopitelný vzhledem k současné neuspokojivé situaci rozdílného a netransparentního posuzování vhodnosti programů pro děti a mladistvé ze strany samotných vysílatelů a jejich dozorčího orgánu Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, která nejvíce dopadá právě na jejich hlavy. Současná situace byla mnohokrát definována jako neuspokojivá a přítomní zástupci televizí deklarovali kladný postoj k systému. Shodli se, že jeho zavedení by nemělo přinést do vnitřních systémů televizí významnější navýšení nákladů, protože k tzv. screeningu všech pořadů (včetně archivních) s ohledem na jejich věkovou vhodnost (s využitím zahraničních klasifikačních systémů) dochází pod vlivem stávající legislativy už nyní. Technické zpracování (propojení interního systému s klasifikační databází) by mělo být možné realizovat do jednoho roku. Vysílací plány by zavedením systému nijak narušeny být neměly. Zástupci televizí jednoznačně uvítali možnost zavedení věkové hranice „12“, protože mnohem zřetelněji než současná praxe definuje, co je možné pouštět mezi 20. a 22. hodinou. V České republice používané kategorie „15“ a „18“ jsou z pohledu televizí zastaralé a způsobují řadu problémů (např. v definici pořadu vhodného k vysílání mezi 20. a 22. hodinou).

Zástupci televizí i přes svůj evidentně kladný postoj k možnému zavedení klasifikacepo vzoru NICAMu upozornili na některé nedostatky a nejasnosti: zpochybňovali schopnost zaměstnavatele (televize) ručit za správná jednání (klasifikaci) svého zaměstnance (kodéra), upozorňovali na to, že nizozemský systém je silně národně podmíněn a že vznikne potřeba systém přizpůsobit českým divákům, deklarovali nutnost jasně definovat nejmenší jednotku pořadu a potřebu, aby systém byl schopen rozlišit různé jazykové verze jednoho filmu.

Jednoznačně zazněl požadavek přípravné fáze zavádění projektu, už vzhledem k obrovské náročnosti klasifikací všech (tj. i již reprízovaných) pořadů v prvním období. Možným řešením by mohlo být zavádění klasifikací podle žánrů postupně (např. zpočátku jen hrané filmy a videoklipy, později dokumentární filmy atd.). Stejně tak by mohlo (alespoň zpočátku) fungovat pravidlo, že pořady uváděné po 22. hodině by již nemusely být klasifikovány nebo by byly automaticky označovány v nejvyšší klasifikaci. Poskytovatelé televizního vysílání upozornili na nutnost finančního příspěvku ze strany státu především v první fázi existence systému, protože nový systém bude znamenat na dočasnou dobu zvýšené náklady (technologické a organizační změny, klasifikace archivních pořadů).

Poslední část jednání se věnovala možným konkrétním krokům k ustavení systému. Myšlenka vytvoření systému „zdola“ není reálná vzhledem k postoji Rady pro rozhlasové a televizní vysílání. Nejvhodnější se tedy jeví varianta zřízení nového seberegulačního orgánu na základě změny legislativy. Nejpodstatnější podmínkou zavedení systému inspirovaného Kijkwijzerem je podle televizních provozovatelů omezení pravomocí Rady pro rozhlasové a televizní vysílání a zamezení možného dvojího sankcionování. V případě existence dvou paralelních systémů posuzování by vše ztrácelo smysl.

Zástupci tří celoplošných terestrických televizí, CET 21, České televize a FTV Prima, zaslali na naši žádost také oficiální písemná stanoviska k možnému zavedení jednotné klasifikace audiovizuálních pořadů podle věkových hranic. CET 21 ve svém vyjádření podrobně dokládá nedostatečnost současné situace a vítá „jakékoliv aktivity, které mohou přispět k

objektivnímu posuzování závadnosti či nezávadnosti obsahu pořadů a transparentnosti a tím i předvídatelnosti rozhodování“. Podle názoru CET 21 by se systém neměl vztahovat na zpravodajské pořady, televizní přenosy ze sportovních a kulturních akcí a na politicko-publicistické pořady. Systém by se měl zakládat na spolupráci průmyslu, nezávislých odborníků a státních orgánů, nikoliv na posuzování správním orgánem (Radou pro rozhlasové a televizní vysílání). Za žádoucí je považováno rozdělení klasifikace samotné a možného sankcionování, kompetence Rady by se měla omezit na dodržování pravidel klasifikace. V úvahu připadá zrušení kategorie „diskriminace“ a přizpůsobení nejvyšší věkové hranice našim zákonům (místo „16“ jen „15“). Stát by se měl finančně podílet na financování klasifikačního systému především nakoupením práv na využití nizozemského systému, na školení kodérů a na vytvoření jednotných piktogramů. Je potřeba zachovat otevřenost systému a jeho pružnost. Je třeba stanovit zkušební lhůtu v rozmezí cca 6 měsíců až 1 roku, po které by bylo zavedení vyhodnoceno. Teprve po této evaluaci by bylo vhodné přistoupit k povinné klasifikaci.

Ve stanovisku České televize je navrženo vytvoření neziskové organizace hrazené všemi budoucími klasifikujícími a státem, nejlépe podle nizozemského modelu (první 3 roky 75 %, 4.rok 65 %, od té doby 50 %). V souladu se zavedením nového systému je potřeba upravit legislativu tak, aby vhodnost pořadu podle věkové hranice byla pouhým doporučením. Velmi žádoucí je zavedení kategorie „9“ a zavedení jakési pozitivní kategorie „vhodný ke sledování s rodiči“. Tato kategorie by se týkala např. historických filmů, které mohou obsahovat násilné scény, ale mají výchovně vzdělávací potenciál. Systém by měl také zohlednit výjimky typu výchovných spotů za větší bezpečnost v dopravě, jejich podoba je sice agresivní či děsivá, ale odůvodněně a smysluplně. Vedle nizozemského modelu by bylo dobré inspirovat se také dalšími v zahraničí fungujícími systémy.

FTV Prima ve svém stanovisku projekt zavedení klasifikace také vítá a věří, že zavedení by vedlo k velmi potřebnému stanovení jasných, předvídatelných a jednotných pravidel. Považuje za potřebné propojit v systému provozovatele vysílání veřejné služby a komerčního vysílání a ostatních audiovizuálních mediálních služeb, distributory, provozovatele kin, půjčoven a prodejen audiovizuálních nosičů. Podobně jako CET 21 apeluje i FTV Prima na nutnost omezit sankcionování stran regulátora pouze na případy nedodržení daných pravidel klasifikace. Za správnost klasifikace by měl odpovídat kodér jako držitel příslušného certifikátu. Je nutné přesně definovat poměr financování jednotlivými účastníky a státem. Je potřebné zavést zkušební období, v němž by klasifikace byla financována státem, který by zároveň měl zajistit veškerá práva na převzetí nizozemského modelu. Diskutabilní je věková kategorie „16“, která neodpovídá našemu právnímu řádu. Formulář bude nutné upravit podle českých specifik na základě provedení kvalitních sociologických průzkumů, vyhodnocení funkčnosti systému po konci zkušebního období.

Otevřená je otázka, které typy pořadů klasifikovat (určitě filmy a videoklipy). Databáze musí zohlednit možnost různých jazykových a střihových verzí pořadu.

Zpráva CEMES dále shrnuje diskutované slabiny navrženého řešení, vycházejícího ze systému Kijkwijzer:

Pokud jde o posuzování nizozemského systému, největší diskuse se vede nad (a) stanovením věkových hranic a (b) výpovědní hodnotou deskriptorů. Nejen dětské psychologové, ale také dramaturgové dětského vysílání v televizi upozorňovali na vhodnost případného zavedení věkové hranice „9“ z důvodu zřetelného posunu v psychologickém vývoji dítěte kolem tohoto věku. Většině zástupců této odborné skupiny se jevílo být problematické zavedení kategorie „16“, ať již z pohledu českého práva nebo z pohledu dětské psychologie. Pokud jde o výpovědní hodnotu deskriptorů, je zřejmá jistá skepse vyvěrající z vědomí, že se jedná o charakteristiku obsahu v podstatě vytrženou z kontextu

díla i z kontextu jeho percepce, což je z metodologického hlediska neudržitelné. Na druhou stranu panuje mezi odborníky shoda, že nizozemský systém se snaží toto omezení alespoň zčásti řešit a že koneckonců kontext díla a jeho přijímání je něco, co mohou posoudit lépe rodiče, systém jim k tomu jen poskytuje nejzákladnější podkladové informace.

Řadu konkrétních připomínek přineslo jednání se zástupci Rady pro rozhlasové a televizní vysílání. Padlo upozornění, že nizozemský systém je založen na odlišném právním podkladu – a sice takovém statutu organizace („nezisková nadace“ s účastí státu), který nemá v českém právním systému ekvivalent. Podrobně byla probána problematika kompetencí státních orgánů a jejich kontroly nad seberegulujícím systémem. Jedním zástupcem Rady byla také zpochybněna vhodnost vysílacího času 20:00-22:00 pro pořady určené dospívajícím (nad 12 let). Nadnesena byla otázka, zda systém v praxi může přinést vyšší či nižší ochranu dětí a mladistvých, zda může být efektivnější a ekonomičtější než ten současný. Radní zdůraznili nutnost zajištění nezávislosti českého systému na přímých zájmech mediálního průmyslu. Všeobecný souhlas panoval v názoru, že jedním z nejpodstatnějších činností „českého NICAMu“ by měla být osvěta na mnoha úrovních, určená všem cílovým skupinám (rodiče, pedagogové a vychovatelé, děti aj.).

V kapitole Koncepce CEMES „Potřebnost klasifikačního systému obecně“ autoři uvádějí:

Rodiče nemohou – a v současnosti většinou ani nechtějí – kontrolovat dítě a rozhodovat o jeho životě absolutně. Zejména ve školním věku dítěte rodiče nebývají doma, takže dítě může víceméně bez kontroly sledovat televizi, hrát počítačové hry, pohybovat se v prostředí internetu. Dítě tak získává množství nekontrolovaných „mediálních“ podnětů, informací a zážitků.

I tak lze úspěšně předpokládat, že rodina, která funguje přiměřeně a dostatečně intenzivně, vcelku dobře chrání dítě před nepříznivými následky vlivů vnějšího prostředí (kam „mediální“ zkušenosti nepochybně patří). Rodiče mu předávají své hodnoty, postoje, názory na nejrůznější otázky a tak je „imunizují“ vůči nepříznivým vlivům světa v přítomnosti i v budoucnosti.

A právě proto je důležité, aby v období, kdy rodiče vykonávají vliv na dítě v nejsilnější podobě, byly jejich přístupy maximálně intenzivní a současně kompetentní a informované i v oblasti zpřístupňování či odpírání kontaktu s audiovizuálními produkty. Jednoznačně jde o období předškolního věku dítěte a v podstatě i o mladší školní věk. Ve starším školním věku a adolescenci vystupuje do popředí opozice dospívajícího vůči rodičům a vliv vrstevníků, nicméně tato skutečnost neplatí ani u všech jedinců ani po celou dobu.

Leckdy představují neshody spíše určitou pózu, ve skutečnosti představují rodiče také pro adolescenta významnou referenční skupinu. Informace, které může poskytnout například výstup klasifikačního systému audiovizuálních produktů, má v tomto ohledu těžko zastupitelný význam. Mají-li rodiče náležitě plnit svou roli, potřebují se mimo jiné dobře zorientovat ve všech skutečnostech, které používají pro rozhodování o dítěti, musejí tedy mít pro toto své rozhodování dostatečné informace. Z psychologického hlediska je smyslem těchto informací naznačit, jaké základní charakteristiky audiovizuální produkt má a předejít možnému šoku z neočekávaného a nepředvídaného.

Systém Kijkwijzer představuje jako zdroj informací v tomto smyslu přijatelně vyváženou kombinaci deskriptorů a klasifikátorů.

Základní rejstřík rodiči očekávaných informací představuje zřejmě problematika explicitního zobrazování sexuálního chování, zvláště je-li samoúčelné a zaměřené pouze na vyvolání vzrušivé odezvy (jak je tomu u pornografie), nebo dokonce zobrazující praktiky chápané jako

deviantní nebo dokonce trestné. Dále je to užívání vulgárních výrazových prostředků, zobrazování fyzického násilí a jeho následků, problém zobrazování scén zaměřených na vyvolání děsu a konečně prezentace užívání návykových látek. V českém prostředí lze očekávat, že toto budou informace, které budou rodiče od klasifikačního systému očekávat.

Pokud jde o druhou oblast, tedy charakteristika významná z hlediska fungování společnosti, je třeba uvažovat o deskriptorech signalizujících etnickou, pohlavní a věkovou diskriminaci. Autoři psychologické expertízy navrhuji ještě zavést kategorii celkové srozumitelnosti audiovizuálního produktu. Poukazují na to, že jsou produkty, které jsou „ve všech uvedených kategoriích v zásadě přijatelné pro ten který věk, nicméně k pochopení vyžadují takové informace a životní zkušenosti, které výrazně přesahují danou věkovou kategorii.“ Deskriptor charakterizující míru náročnosti „poselství“ audiovizuálního produktu je jistě možné použít, byť pravděpodobně nikoliv jako podklad pro stanovení věkové hranice.

V kapitole „Pedagogicko-psychologické a sociálně psychologické hodnocení klasifikačního systému Kijkwijzer“ CEMES konstatuje:

Systém Kijkwijzer je tu posuzován ze dvou základních hledisek – z hlediska toho, co sděluje (jeho informační hodnoty), a z hlediska toho, jak to sděluje. Jde totiž o to, postihnout nejen pedagogicko-psychologický a sociálně psychologický rámec jeho užitečnosti, ale i jeho uživatelské zvládnutelnosti.

Pokud jde o jeho informační hodnotu, klasifikační systém Kijkwijzer (podobně jako další klasifikační systémy) pracuje se dvěma základními (nevyřčenými) východisky založenými na základním předpokladu, že audiovizuální produkty mají na jedince vliv, a tudíž některé produkty mohou představovat i ohrožení dítěte, které je jim vystaveno. Na tomto předpokladu pak stojí jednak východisko, že takové ohrožení je vyvoláno konkrétním obsahem, který je možné popsat, jednak východisko, že ohrožení „obsažené“ v konkrétním obsahu je jisté a stálé. Takové pojetí ohrožení je dosti statické a nebere v úvahu roli kontextu, do kterého je daný ohrožující obsah zařazen, ani okolnosti jeho konzumace, natož hodnotové a postojoyé rozdíly mezi jednotlivými kulturami a v jejich rámci. I když skutečný dopad (či skutečná míra ohrožení) je těžko postižitelná a prokazatelná, nelze ji vyloučit. A právě tato skutečnost nejvíce podporuje zavedení a využívání klasifikačního systému. Protože audiovizuální produkty mohou mít negativní vliv, je třeba chovat se tak, jako by ho měla, a tomu přizpůsobit i informace, které má veřejnost o audiovizuálních produktech k dispozici a podle nichž se může rozhodovat.

Vzít v potaz okolnosti konzumace audiovizuálního produktu je obtížné a informace poskytované jakýmkoliv klasifikačním systémem mají jen velmi omezený dosah. Mohou nanejvýš nabídnout podpůrnou instrukci, která může průběh konzumace ovlivnit (např. „Tento pořad je vhodný ke sledování pro děti do 12 let pouze za účasti rodičů“). Daleko větší možnosti mají klasifikační systémy, pokud jde o překonání mechanistické, monokauzální představy sugerující přímou příčinnou vazbu mezi konkrétním (dekontextualizovaným) obsahem a konkrétním ohrožením. Systém Kijkwijzer je v tomto ohledu dost propracovaný a snaží se propojováním dvou proměnných vnést trochu dynamiky do hodnocení jednotlivých proměnných.

Pokud jde o uživatelskou zvládnutelnost, měl by klasifikační systém splňovat přinejmenším tyto podmínky: (a) obsahovat maximum věcných informací, (b) ty podávat ve srozumitelné a jednoduché podobě, (c) soustředit se na informace, které jsou relevantní zejména z pohledu uživatelů, (d) respektovat dětského diváka a specifika jeho vnímání audiovizuálních produktů s ohledem na jeho individuální vývoj i reálný fyzický, mentální a sociální „věk“.

ad (a) Informace poskytované rodičům slouží tomu, aby se rodiče mohli samostatně a kompetentně rozhodnout, a měly by proto být v převážné míře věcně informativní, tedy bez

jednoznačného hodnocení či nadměrné paušalizace. Hodnotící soudy či paušálně pojaté údaje omezují možnosti rodičů zvážit věk dítěte, jeho individuální vyspělost, orientaci rodiny a rozhodnout, zda daný audiovizuální produkt svému dítěti zpřístupní, zprostředkují či odeprou. Některé paušalizující soudy jsou u podobných informací nevyhnutelné (především určení věkové hranice přijatelnosti), ale třeba je chápat jako pomocný údaj. Mají význam jen pro hrubou orientaci rodičů či pro institucionální rozhodování (ve školním prostředí, pro provozovatele kin, pro zákonné normy apod.) Z těchto důvodů může klasifikační systém obsahovat jak dílčí informace, tak i globální hodnocení a soudy, může a má být kombinací deskriptorů (charakterizujících obsah) a klasifikátorů (naznačujících ne/vhodnost).

Systém Kijkwijzer představuje jako zdroj informací v tomto smyslu přijatelně vyváženou kombinaci deskriptorů a klasifikátorů.

ad (b) Má-li být klasifikační systém použitelný, musí být sestaven a prezentován tak, aby ho bylo možné užívat převážně intuitivně a bez předchozí průpravy. Rodiče by se neměli dostat do situace, kdy nebudou schopni informace poskytnuté systémem interpretovat a pracovat s nimi. V rovině obsahu informace to znamená soustředit se na popis pouze nejvýznamnější charakteristiky či nejvýznamnějších charakteristik produktu. V rovině prezentace to znamená v souladu se současným trendem vizualizace informací použít k přenosu informace obrazové sdělení (ikonu, piktogram), a to jak pro prezentaci deskriptorů (sdělení popisujících audiovizuální produkt), tak pro prezentaci klasifikátorů (sdělení hodnotících vhodnost sdělení, zpravidla formou stanovení věkové kategorie ne/vhodnosti produktu).

Systém Kijkwijzer je postaven na výběru nejvýznamnější charakteristiky a na vizuální prezentaci sdělení, neboť uvádí pouze minimum deskriptorů (zpravidla jenom ten, který vedl ke stanovení nejvyšší hranice ne/vhodnosti), jeden klasifikátor (věkovou hranici) a vše převádí do podoby piktogramů. V tomto smyslu představuje velmi vhodnou inspiraci, kterou je možné jako princip převzít. Autoři psychologického posouzení systému Kijkwijzer ovšem upozorňují na to, že možná „bude třeba vytvořit systém poněkud jednodušší, který bude tvořit určitý mezistupeň mezi 'hvězdičkou' na obrazovce a uceleným klasifikačním systémem. /.../ Pokud nebude v první fázi práce s navrženým systémem klasifikace spokojenost, není třeba princip důkladné informovanosti o charakteru filmů vzdávat, protože rozhodně význam má, ale hledat jeho jednodušší variantu pro naše aktuální podmínky“.

ad (c) Asi nejsložitější je rozhodnout o tom, které typy obsahů v sobě nesou potenciál ohrožení. Toto rozhodnutí se musí opírat jednak o představy rodičů o tom, co považují za rizikové, dále o zkušenosti s existujícími klasifikačními systémy a konečně o odborné studii, které jsou k dispozici či teprve vzniknou. Klasifikační systém by přitom měl nabízet nejen informace, které rodiče očekávají, případně vyžadují, ale také informace, které samotní rodiče nepokládají za ohrožující, nicméně z hlediska fungování společnosti jsou podstatné.

Základní rejstřík rodiči očekávaných informací představuje zřejmě problematika explicitního zobrazování sexuálního chování, zvláště je-li samoučelné a zaměřené pouze na vyvolání vzrušivé odezvy (jak je tomu u pornografie), nebo dokonce zobrazující praktiky chápané jako deviantní nebo dokonce trestné. Dále je to užívání vulgárních výrazových prostředků, zobrazování fyzického násilí a jeho následků, problém zobrazování scén zaměřených na vyvolání děsu a konečně prezentace užívání návykových látek. V českém prostředí lze očekávat, že toto budou informace, které budou rodiče od klasifikačního systému očekávat.

Pokud jde o druhou oblast, tedy charakteristika významná z hlediska fungování společnosti, je třeba uvažovat o deskriptorech signalizujících etnickou, pohlavní a věkovou diskriminaci.

Autoři psychologické expertízy navrhují ještě zavést kategorii celkové srozumitelnosti audiovizuálního produktu. Poukazují na to, že jsou produkty, které jsou „ve všech uvedených kategoriích v zásadě přijatelné pro ten který věk, nicméně k pochopení vyžadují takové

informace a životní zkušenosti, které výrazně přesahují danou věkovou kategorii.“ Deskriptor charakterizující míru náročnosti „poselství“ audiovizuálního produktu je jistě možné použít, byť pravděpodobně nikoliv jako podklad pro stanovení věkové hranice, ale výhradně jako doprovodnou informaci. Systém Kijkwijzer nabízí v tomto ohledu jasný a ověřený rejstřík sledovaných obsahových charakteristik a je vhodné z tohoto rejstříku vyjít.

ad (d) Pro stanovení základní informace o ne/vhodnosti nějakého audiovizuálního produktu se jako nejsnadnější nástroj vžilo členění dětí a mládeže do skupin podle věku. Toto dělení je vždy jen orientační, má do značené míry zvykový, resp. „dohodnutý“ charakter a v žádném případě nepředstavuje věrný obraz vztahu mezi věkem konkrétního dítěte a ne/vhodností, resp. škodlivostí konkrétního audiovizuálního produktu. Autoři zmiňovaného posudku poukazují na to, že „z psychologického hlediska neexistují přesně věkem dané mezníky, které by oddělovaly jednotlivé věkové kategorie. Výsledné věkové kategorie budou orientačně vycházet z některých vývojových předělů (vstup do školy, nástup puberty, postupný rozvoj kognitivních schopností, sociálních dovedností či emočního zrání), zejména však budou výsledkem domluvy s ohledem na záměry, ke kterým směřují“.

V českém prostředí se (především pod vlivem praxe v distribuční síti kin) ustálilo členění na věkové kategorie 12, 15 a 18 let. První kategorie má doporučující charakter, druhá a třetí se opírají o hranice právní odpovědnosti plnoletosti a institucionálně představují skutečné zábrany pro zpřístupnění daného audiovizuálního produktu. Systém Kijkwijzer využívá věkových kategorií 6, 12 a 16 let (nově také 9 let). Autoři psychologického posudku doporučují „přijmout tři věkové kategorie nizozemského systému /.../ Pokud by český systém kladl větší důraz na globální (obecné) hodnocení, pak doporučujeme čtyři věkové kategorie (6, 9, 12 a 16 let); v úvahu může přijít také pět věkových kategorií (6, 9, 12, 15 a 18 let).“

Při popisu a klasifikaci audiovizuálního produktu je asi vskutku vhodné počítat s kategorií 6 let, jelikož je to hranice vstupu do školy daná kognitivní, emoční a sociální vyspělostí a změnou v sociální roli dítěte. (Právě tato kategorie může nejlépe ilustrovat slabinu věkového členění: hranice 6 let pro zahájení školní docházky je sice stanovená, ale orientační, vždyť je řada dětí, u nichž je třeba nástup do školy oddálit.). Podobně má vnitřní vývojovou logiku hranice 12 let (věk náhlého zvýšení nároků na jedince symbolizovaný mimo jiné přechodem z prvního na druhý stupeň základního vzdělávání).

Problematičtější je hranice 16 let aplikovaná v systému Kijkwijzer, a to ze dvou důvodů. Jednak má česká společnost zkušenost s hranicemi 15 let a 18 let, jednak se o tyto hranice opírá dosavadní praxe v distribuční síti kin. Autoři psychologické expertízy pokládají hranici 16 let „z psychologického hlediska za vhodnou pro oddělení omezované ‘dětské’ produkce od dospělé. Specifickou kategorií pro nás však představuje pornografie, na kterou se toto naše stanovisko nevztahuje, domníváme se, že v tomto případě věková hranice 18 let je adekvátní.“

Na rozdíl od obsahových kritérií a způsobu prezentace je tedy v oblasti stanovení věkových kategorií převzetí systému Kijkwijzer problematičtější. Z provozního hlediska je nutné udržet sjednocení kategorií pro všechny typy šíření, reflektovat nizozemský model i zohlednit českou tradici a právo. Je tedy možné uvažovat např. o 6, 12, 15 a 18.

Zpráva CEMES obsahuje rovněž závěry reprezentativního výzkumu postojů veřejnosti k zavedení jednotného klasifikačního systému, a to s těmito závěry:

Velká část veřejnosti sdílí přesvědčení, že média mají výrazný vliv na generaci dětí a mládeže. Zvláště rodiče dětí do 18 let (kde i veřejnost vidí významný věkový předěl) vyjadřují obavy z dopadu nevhodných mediálních obsahů a produktů na děti. Rodiče přitom zřejmě méně sužují obavy z toho, co děti sledují v době, kdy jsou samy doma nebo v soukromí

svého pokoje. Výrazné obavy ze samostatné expozice dětí audiovizuálním produktům vyjádřilo pouze 5% rodičů. Další 30% se obávalo „trochu“. Obavy, že děti ponechané bez dozoru sledují méně vhodné produkty, vyjadřovali častěji rodiče se základním vzděláním a nižšími příjmy. Společensky a intelektuálně lépe disponované skupiny měly tendenci vnímat a hodnotit nekontrolovanou spotřebu audiovizuálních produktů v rámci celkové výchovy dětí a vyjadřovaly přesvědčení, že vliv médií mají více či méně pod kontrolou. Lépe situovaní rodiče ve vyšším společenském postavení vyjadřovali větší důvěru v děti a jejich ochotu podřídit se požadavkům rodinné výchovy (ani tento typ rodičů neváhal sáhnout k omezením či zákazům).

Většina rodičů proto kontroluje a reguluje mediální spotřebu svých dětí, zejména mladších 15 let. Nad mediální spotřebou předškolních dětí mají rodiče podle svého přesvědčení dostatečnou kontrolu. Nejvíce ohroženou skupinou jsou podle názoru rodičů děti školního věku, specificky věková skupina 10-14 let. U teenagerů nad 15 let se kontrola využívání médií a expozice vůči mediálním obsahům rychle uvolňuje. Nejčastější formou kontroly a regulace jsou časová omezení pro využití médií (TV, počítače), limity sledování médií (TV) po určité hodině, společné používání médií, které dává rodičům přehled o obsahu vnímaných audiovizuálních produktů a možnost zasáhnout. Většina rodičů se při regulaci mediální spotřeby svých dětí pragmaticky řídí vlastním přesvědčením či intuicí a je přesvědčena, že umí posoudit vhodnost audiovizuálních produktů pro děti, pokud tyto produkty zná (u nově uváděných či neznámých produktů přiznávají nejistotu), poměrně častou praktikou rozhodování je porada s dalšími dospělými. Pouze pětina rodičů nechává dětem úplnou volnost při výběru a sledování médií.

Tři čtvrtiny veřejnosti by přivítaly zavedení systému klasifikace a označování audiovizuálních produktů symboly ne/vhodnosti pro děti různého věku. Velká většina rodičů vyjádřila ochotu takový systém využívat jako zdroj informace pro vlastní rozhodování, resp. jako formu základní orientace v mediální nabídce a jejím zpřístupnění dětem.

V reprezentativním šetření se celkem sedm z deseti (72%) rodičů domnívalo, že by systém klasifikace a označování audiovizuálních produktů využívalo, v případě, že by byl v České republice zaveden.

Nesouhlas, obavy a požadavek na cílenou regulaci vyvolávají především audiovizuální produkty/pořady, které obsahují násilí a brutalitu a sexuální témata, resp. pornografii. Z dalších nevhodných či společensky nekorektních obsahů se zmiňuje šikana a diskriminace. V individuálních rozhovorech se spontánně zmiňovalo násilí, sex, ale také podpora konzumu nebo prostě jen „hloupost“ mediální nabídky, která staví před děti nežádoucí vzorce a způsoby jednání, nabízí negativní příklady nebo kazí vkus.

Zatímco v otázce účelnosti a obecné potřebnosti zavedení systému klasifikace a označování audiovizuálních produktů existuje široký konsensus, menší shoda je v názoru na vlastní klasifikaci a způsob hodnocení. Podle názoru rodičů vyplývá nevhodnost jednotlivých prvků mediálních obsahů spíše z jejich funkce a celkového vyznění v kontextu daného produktu než z mechanické registrace izolovaných výskytů konkrétního obsahu, který má příznak ohrožující/škodlivý. Výsledky průzkumu tak vlastně potvrdily závěry autorů psychologické expertízy ohledně přílišné mechaničnosti klasifikačních systémů budovaných na základě deskripce obsahů vytržených z kontextu celého produktu a také oprávněnost jejich návrhu na zavedení kategorie „srozumitelnost“. Pouze menší díl respondentů měl k uplatnění podobného systému výhrady.

Nejednoznačné byly názory na podrobnost označování produktů. Nevýrazná většina byla pro podrobnější specifikaci důvodů indikované nevhodnosti produktu pro děti různého věku (uváděním piktogramů označujících násilí, sex, scény zaměřené na vyvolání děsu, návykové látky, diskriminaci, vulgarismy), zatímco podstatná menšina dávala přednost „štíhlému“

systemu a spokojila by se rámcovým označením vhodnosti produktu „zástupným“ označením věkové hranice (který jsou zřejmě schopni a ochotni vnímat jako zobecněný signál povšechné zralosti, nikoliv jako doslovné označení fyzického stáří).

Zřetelné rozdíly panují i v názoru na to, které audiovizuální (nebo šířeji mediální) produkty by měly být klasifikací označeny (ať už v jakékoliv formě a v jakékoliv míře podrobnosti). Existuje vysoká míra shody na tom, že hodnocení a označování by se mělo aplikovat na plošná a běžně dostupná média/produkty, ale tento konsenzus rychle slábne, jakmile jde o hodnocení a označování dílčích, specializovaných nebo menšinových médií a produktů. Pouze menšina (39% veřejnosti) byla pro aplikaci systému na internetových stránkách a podíl se podstatně neměnil ani v podskupině rodičů z domácností vybavených přístupem na internet (46%).

Mezi celou veřejností a rodiči dětí panovala rámcová shoda v názoru na věk, od kterého by jednotlivé obsahy/projevy byly přijatelné pro děti. V zásadě všechny specifikované prvky byly nevhodné pro děti mladší 14 let (s výjimkou zobrazení nahého těla – 12 let a propagace totalitního režimu 12,6 let). Věk 14-15 let je zřejmě hranicí, za níž kontrola spotřeby mediálních obsahů již postrádá realisticky posuzovanou efektivnost.

Při snaze o určení věkové hranice ne/vhodnosti vybraných prvků pro děti a mládež se obecně nejčastěji jako doporučená uplatňovala obecně uznávaná hranice 15 let věku. V souladu s předchozími spontánními reakcemi byla nejstriktněji uplatňována v případě zobrazení násilí i sexuality, kde se při stupňování míry „drsnosti“ prvku posunovala až k 18 letům. Jen slabě nižší hranice než 15 let v průměru je předpokládána u prezentovaného závadového chování rasistické/ diskriminační povahy anebo konzumace drog a alkoholu. O něco větší tolerance se uplatňuje při hodnocení hororových/děsivých scén v audiovizuálních dílech anebo verbální vulgarity, kde se předpokládaná hranice doporučení pohybuje nejčastěji mezi 12 až 15 lety věku. Relativně nejvyšší tolerance je pak při zobrazování nahého těla, kde se doporučená věková hranice sledovanosti pohybuje mezi 10 až 12 lety. Zde se však naplno projevuje vyšší tolerance při hodnocení sexuality a „neškodné“ erotiky nebo vulgarity na rozdíl od prvků násilí. Filmy s neskrývaným erotickým kontextem byly hodnoceny přístupněji pro starší dětské diváky, než filmy s prvky násilí, které byly zřejmě určeny teenagerovskému publiku (například vhodnost filmu Slunce, seno a erotika se předpokládala nejčastěji pro děti od 10 let, zatímco Hvězdné války byly v průměru považovány za vhodné až pro děti od 11 let). Relativně nejhůře pak dopadla reality show Vyvolení, u které by významná část jejích hodnotitelů doporučila hranici sledování až od 18 let věku (v průměru pak více než 14 let).

Koncepce CEMES připouští, že zavedení klasifikačního systému by mohlo proběhnout i na čistě seberegulačním základě. V tom případě by se jednalo z právního hlediska o pouhá doporučení na obdobném principu, na němž působí Rada pro reklamu. CEMES však dostatečně nezohledňuje, že zejména provozovatelé vysílání by k takovéto aktivitě nebyli motivováni, pokud by nesměřovala k možnosti eliminace sankcí ze strany Rady za ohrožení psychického, fyzického a mravního vývoje dětí a mladistvých. A takováto eliminace by nebyla nikterak zaručena, pokud by klasifikační systém nebyl provázán a sladěn se zákonnou úpravou.

CEMES se nicméně vyjadřuje i k otázce nezbytnosti změny příslušných zákonů a kompetencí Rady pro rozhlasové a televizní vysílání. V této části ovšem jeho zpráva zcela nesprávně konstatuje, že by po zavedení jednotného klasifikačního systému Radě „zůstal nepřímý dohled nad televizí, resp. nad pořady, které nesmějí být vysílány vůbec, protože se jedná o trestný čin (případně konkrétně vymezený dohled na základě zvláštní ministerské akreditace – např. nad pořady výrazně ponižujícími menšiny jako v Nizozemsku)“. Tento závěr zcela chybně pracuje s představou, že Rada je oprávněna stíhat trestné činy.

Nesprávný závěr CEMES formuluje rovněž, když konstatuje: „Teoreticky by legislativní změně mohl předcházet seberegulační model založený na principu dobrovolnosti, který by ověřil aplikovatelnost systému v českém prostředí. V praxi však není zaveditelný, pokud by Rada pro rozhlasové a televizní vysílání dobrovolně neakceptovala pravidla nizozemského modelu (např. zvláštní písemnou dohodou s Ministerstvem kultury).“ CEMES tak vyjadřuje přesvědčení, že Rada může pouze na základě jakési dohody s ministerstvem změnit své správní postupy. Taková změna by ovšem byla možná pouze novelizací zákona č. 231/2001 Sb., který zakotvuje pravomoci a povinnosti Rady.

Analýza OATV

1) Model klasifikačního systému

Koncepce CEMES obsahuje většinu zásadních informací, které je při zvažování možného zavedení kvalifikačního systému audiovizuálních produktů nutno znát a dále s nimi pracovat.

Koncepce CEMES je nicméně již do značné míry zastaralá, a to zejména z pohledu proběhlého vývoje legislativního, ale také technického a technologického. A nutno připomenout také ekonomického. Dosud stále probíhající ekonomická krize se výrazně podepsala i na audiovizuálním průmyslu a je možné dovozovat, že nově zavedená regulace v podobě klasifikačního systému, která by nevyhnutelně pro dotčené subjekty znamenala zvýšené finanční náklady, by se setkala ze strany povinných subjektů se značnou nevolí.

Předpokládat nelze ani ekonomické zajištění celého projektu ze strany státu.

Ať už by dle doporučení CEMES byl aplikován systém podobný Kijkwijzeru, nebo by nakonec byl upřednostněn jiný, vždy by to znamenalo vysoké finanční náklady.

Obrovská náročnost projektu by samozřejmě spočívala i v legislativně-organizačním zajištění fungování systému. Jak bylo v textu opakovaně zdůrazněno, domácí prostředí nabízí zcela odlišné startovní podmínky, než jaké měli Nizozemci v roce 2001. V České republice jsou jednotlivé sektory audiovizuálního průmyslu zcela oddělené, podléhají odlišným právním úpravám, se specifickými povinnostmi a podmínkami své činnosti. Dokonce ani přijetí zákona č. 132/2010 Sb., o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání, ke kterému došlo až dva roky po zpracování Koncepce CEMES, nepřineslo výraznější sjednocení působení poskytovatelů AVMSnV a provozovatelů vysílání. Obě tyto skupiny naopak podléhají různé míře regulace (tzv. odstupňovaná regulace).

Snaha o určitou míru sjednocení činnosti subjektů, které by byly povinny do klasifikačního systému vstoupit, by bezesporu narazila na tvrdý odpor. I ze zprávy CEMES je zřejmé, že například výrobci audiovizuálních děl nemají absolutně žádnou motivaci k podobné aktivitě. Odmítavé reakce lze očekávat i od kinařů a distributorů, kterým současné poměrně nenáročné nastavení podmínek jejich činnosti vyhovuje.

Lze se tak domnívat, že jedinou skupinou působící na audiovizuálním trhu, která by mohla v zavedení klasifikačního systému spatřovat výhody, jsou provozovatelé vysílání.

Ovšem to jen za podmínky sladění klasifikace a sankční činnosti Rady, aby nedocházelo k jakési dvoukolejné regulaci.

Negativní zkušenost s dobrovolnou seberegulací opakovaně udělal provozovatel programu HBO, který ve svém vysílání využívá zjednodušenou klasifikaci přístupnosti vysílaných

filmových děl. Tento provozovatel na seberegulační bázi opatřuje vysílání filmů věkovými kategoriemi, pro něž vysílaný pořad není vhodný, což ovšem Rada v případech, kdy pořad vyhodnotí jako ohrožující psychický, fyzický či mravní vývoj, „zneužívá“ proti němu.

V rozhodnutí o pokutě, která byla provozovateli programu HBO uložena za odvysílání epizody ze seriálu Californication před 22. hodinou, bylo uvedeno:

Monitorovaný díl seriálu Californication byl na programu HBO vysílán s předchozím upozorněním na přístupnost od 15 let – mluveným textem: „Tento program je nevhodný pro osoby mladší patnácti let.“, a současně zobrazenou výraznou bílou patnáctkou ve fialovém obdélníku na černé obrazovce. Toto upozornění však provozovatele nevyvíňuje z jeho povinnosti neohrožovat děti a mladistvé, ale naopak to svědčí o jeho přesvědčení, že pořad opravdu není vhodný pro děti a mladistvé do 15 let věku.

.....

Rada považuje porušení povinnosti stanovené v § 32 odst. 1 písm. g) zákona č. 231/2001 Sb. v daném případě za středně závažné. Rada vytyká konkrétní otevřené sexuální scény (soulož na umyvadle) a rozhovory vedené ve vulgární rovině, které jsou způsobilé ohrozit psychický a mravní vývoj dětských diváků. Rada při stanovení výše pokuty zohlednila též míru zavinění. Je jisté, že obsah posuzovaného pořadu účastník řízení nemohl sám ovlivnit, bylo však na jeho rozhodnutí, resp. na jeho vůli, tento pořad zařadit do vysílání tak, aby nedošlo k porušení povinností stanovených zákonem č. 231/2001 Sb. Tím spíše, že si provozovatel byl plně vědom nevhodnosti pořadu pro děti do 15 let.

Jakmile nebude ze zákona plynout provázanost mezi značením přístupnosti pro určitou věkovou hranici a vysílacím časem, nebude systém efektivní. Provozovatelé se nezapojí do systému, pokud nebude znamenat předcházení sankcím ze strany Rady.

Proti snaze zavést jednotný systém klasifikace audiovizuálních produktů hovoří i překotný technický a technologický vývoj. Už nyní se nacházíme v éře, kdy se tvůrci, distributory a šířiteli audiovizuálních obsahů stává prakticky kdokoli, včetně třídních kolektivů, zájmových skupin i jednotlivců. A tento trend rozhodně bude pokračovat. Za takových okolností se stává takřka nereálným efektivně vymezit množinu povinných subjektů, které by do systému byly zapojeny a rovněž tak vymezit typy audiovizuálních produktů, na něž by se klasifikační povinnost vztahovala.

V tomto kontextu je nezbytné odkázat na tzv. Zelenou knihu, „Vstříc plně integrovanému audiovizuálnímu světu: růst, tvorba a hodnoty“, která byla vydána v dubnu 2013, a která zdůrazňuje, že přicházíme do éry integrace mediálních služeb a přechodu od pasivní spotřeby k aktivní účasti. Jinými slovy, na té nejširší úrovni se stáváme nejen uživateli, ale také tvůrci a šířiteli audiovizuálních produktů. V této souvislosti není možné nezmínit hlavní argument veřejnosti proti jakékoli regulaci v oblasti šíření audiovizuálních mediálních obsahů. Tyto obsahy nás obklopují takřka nepřetržitě ze všech možných zdrojů a obrana proti tomu se zdá být bojem s větrnými mlýny.

Naskytá se tedy otázka, zda za daných podmínek není vhodnější uvažovat spíše o klasifikačním systému zaměřeném výhradně na sektor vysílání, event. vysílání a poskytování audiovizuálních mediálních služeb na vyžádání. Tím by se sice vytratila výhoda komplexnosti, kterou nabízí jednotný systém typu Kijkwijzer, na druhou stranu by se výrazně zvýšila šance na prosazení systému klasifikace v praxi.

Jelikož se Koncepte CEMES věnovala podrobněji pouze systému Kijkwijzer, shrňme, na jaké bázi vlastně fungují klasifikační systémy v zahraničí.

Zjednodušeně lze rozdělit klasifikační systémy do tří kategorií:

- 1) kombinovaný systém – audiovizuální produkty jsou hodnoceny různými subjekty podle různých pravidel
Nejde tedy o tzv. „jednotný klasifikační systém“, naopak; užívá se různých tzv. klasifikátorů v různých typech médií (piktogramy u filmů, časové hranice v televizním vysílání apod.). Systém může mít charakter regulační i seberegulační.
Slabá místa tohoto systému jsou jeho jistá „nespravedlivost“, několikerá klasifikace stejného produktu v různých typech šíření, příliš široká a finančně náročná institucionální základna apod.
- 2) kombinovaný systém – audiovizuální produkty jsou hodnoceny různými subjekty podle stejných pravidel
Opět jde o regulační i seberegulační systém jako v prvním případě, ovšem platí stejná pravidla pro více/všechny typy hodnocených médií.
- 3) unikátní jednotný model pro více/všechny typy hodnocených médií
Jeho představitelem je nizozemský *Kijkwijzer*.
Vývojově jde o nejmodernější variantu – jeden produkt je hodnocen pouze jednou.

Velice rozmanitá je škála pojetí systémů od těch na bázi čistě státní regulace, až po systémy na seberegulačním základě.

Nejčistší státní regulace zpravidla spočívá v přijetí zákona, který ukládá povinnost klasifikace audiovizuálních produktů, stanovuje okruh povinných subjektů, okruh klasifikovaných audiovizuálních produktů a pravidla klasifikace. Samotnou klasifikaci pak provádí určený státní orgán. Takovýto model je ovšem značně přežitý a rozhodně není nepodobný cenzuře. Mírnější verze regulace pak ponechává provedení klasifikace dle stanovených pravidel na samotných povinných subjektech.

Dále je možná široká paleta variant koregulačních systémů, kdy ingerence státu může mít rozmanitou podobu. Od stanovení pravidel klasifikace, přes sankcionování nedodržení těchto pravidel, po financování celého či jen části systému apod. V současnosti funguje drtivá většina klasifikačních systémů na určité formě koregulace.

Naopak absolutně seberegulační koncepce vychází pouze ze společenské odpovědnosti subjektů působících na audiovizuálním trhu, které aplikují klasifikaci dobrovolně jako službu svým uživatelům a divákům a aktivně tak usilují o informovanost veřejnosti. Seberegulace přitom může mít „organizovaný“ charakter, tzn. že subjekty, které k němu přikročí, si stanoví svá pravidla a postupují společně a jednotně, zpravidla prostřednictvím nějakého zastřešujícího orgánu, který si zřídí. Nebo si subjekt, který se rozhodl přistoupit k seberegulaci, klasifikuje své produkty sám dle vlastního uvážení.

Systém koregulační je obecně vnímán jako nejefektivnější, jelikož zpravidla na jedné straně předpokládá dobrovolné, a tudíž aktivní zapojení povinných subjektů do fungování systému, a na straně druhé poskytuje potřebnou míru vymahatelnosti a postížitelnosti v případě nedodržování pravidel klasifikace. Povinným subjektům, zejména tedy provozovatelům vysílání, pak dává záruku, že v případě dodržování nastavených pravidel klasifikace nebudou vystaveni riziku sankcí za ohrožování zdravého vývoje dětských diváků.

2) Pravidla klasifikace

Zcela samostatnou kapitolou pak je otázka, jaké obsahy klasifikovat, resp. jaké obsahy a v jaké formě a míře ztvárnění klasifikovat, a jak nastavit přístupnost těchto obsahů pro jednotlivé věkové kategorie dětských a dospívajících diváků.

Vrátíme-li se ke Koncepci CEMES, tedy potažmo k systému Kijkwijzer, musíme poukázat na hlavní nevýhody tohoto systému, které brání jeho bezvýhradnému převzetí.

Patrně nejkontroverznější stránkou hodnotícího systému Kijkwijzer je mechanický popis klasifikovaného mediálního obsahu, aniž by bylo zohledňováno porozumění tomuto obsahu ze strany dítěte. Přestože je zřejmé, jakými motivy bylo nastavení systému vedeno, a že má nezanedbatelné výhody, přesto je nutno z pohledu správních činností Rady pro rozhlasové a televizní vysílání konstatovat, že tento přístup není zcela optimální.

Rada jako orgán, který ukládá sankce za možné ohrožení psychického, fyzického a mravního vývoje dětí a mladistvých, musí ve své správních praxi nejen vyhledávat a popisovat zobrazené problematické mediální obsahy (násilí, sex apod.), ale zejména vyhodnocovat takový mediální obsah v celém dějovém kontextu, včetně analýzy použitých audiovizuálních prostředků a specifikace konkrétních potenciálních negativních následků pro dětského konzumenta. Tento postup je z našeho pohledu jediný možný tak, aby rozhodnutí Rady obstálo při soudním přezkumu.

Právě to, jakým způsobem dítě interpretuje a chápe sledovaný mediální obsah, je zásadní pro potenciální nebezpečnost daného mediálního obsahu.

Tato zkušenost dozorového orgánu poněkud koliduje s představou pouhého zaznamenání určitého typu mediálního obsahu a jeho „onálepkování“.

Systém Kijkwijzer pouze upozorní na určitý typ obsahu, například na násilný obsah – bití. Dítě ale bude zcela jinak interpretovat a psychicky a morálně zpracovávat, když ve filmu bude bit padouch za všechny své špatnosti, kterých se v příběhu dopouštěl, a když bita bude žena – matka svým mužem a tomuto domácímu násilí budou přihlížet plačící děti inzultované ženy.

Kijkwijzer oběma scénám přiřadí stejný deskriptor, ale faktem je, že vliv na děti bude odlišný. Dítě nevyrostá a nedozrává ve vakuu. Prostřednictvím svých zážitků a zkušeností, a to i mediálních, utváří svůj pohled na svět. Cílem labellingu nebo potažmo ochrany dětského diváka by mělo být, aby dítě v nesprávný čas nebylo konfrontováno s nesprávným obsahem. „Tajit“ před dítětem, že padouch bude po zásluze fyzicky ztrestán za své špatnosti, ovšem není přirozené. Boj dobra se zlem a zasloužený trest jsou tématy, s nimiž děti dospívají od nepaměti. Jde koneckonců o nejčastější pohádkové náměty.

Je otázkou, zda zavedením labellingu chceme docílit stavu, kdy budou i z klasických pohádek vystříhovány scény, nebo budou tyto pohádky už napříště pro děti nevhodné. Podobně, jako když v roce 2006 OFCOM zakázal scény s Tomem a Jerryem, v nichž se kouřilo. Pokud by OFCOM posuzoval sovětský seriál Jen počkej, zajíci, patrně by jej musel zakázat celý, protože zlý vlk kouří snad v každé epizodě.

Rada pro rozhlasové a televizní vysílání také v minulosti provozovatelům vytýkala scény, v nichž se kouřilo, ale neopomněla vyhodnotit kontext a potenciální důsledky. Sankce Rady mířily proti reality show Vyvolení a Big Brother, v nichž kouření bylo prezentováno jako zábava soutěžících a také jako motivační prvek. Soutěžící záměrně ubližovali jeden druhému, aby za odměnu od „Velkého bratra“ dostali kartón cigaret a mohli uspokojit svou touhu po nikotinu.

Takové ztvárnění kouření Rada jednoznačně posoudila jako ohrožující dětské diváky, jelikož kouření vykreslovalo jako přirozenou činnost, jako libůstku, kterou si dospělý nemůže a nechce odříct, jako něco, co je důležitější než mezilidské vztahy. Takové ztvárnění kuřáctví mělo potenciál působit na děti návodně. Naproti tomu, kouří-li zlý vlk v Jen počkej, zajíci, pak dítě už v poměrně raném věku chápe, že této aktivity se dopouští zlý hrdina, ten, který není hoden nápodoby. Kouření se tak stává rekvizitou těch, kteří si zaslouží naše odsouzení.

Zmechanizujeme-li hodnocení problematických mediálních obsahů, pak se může stát, že eliminujeme i přirozenou míru socializace, kterou dětem média poskytují. Není cílem, aby děti byly chráněny před vším a za každou cenu.

Je zajímavé, že CEMES v tomto kontextu zmínil výchovnou roli válečných filmů, o které by děti v důsledku přísného označení mohly být připraveny. Tento příklad ovšem není možné považovat za zrovna nejšťastnější. Rada disponuje psychologickým rozbohem, který poukazuje právě na možné negativní dopady válečných filmů na dětskou psychiku. Děti by skutečně měly vědět, že válka je strašná, aby jednou ve svém dospělém životě bojovaly za udržení míru, ale ne za cenu toho, že si v dětství projdou traumatem z mediálně zprostředkovaných válečných hrůz. Není tajemstvím, že generace tzv. husákových dětí, která zdánlivě vyrůstala v mediálně bezpečném prostředí, bez rizika zhlédnutí pornografie nebo naturalistické kriminálky, byla prostřednictvím komunistické televize nejvíce ohrožena a zúzkostňována neustálou protiamerickou propagandou a strašením atomovou válkou. Psychologické studie jednoznačně prokazují, že největším rizikem pro děti je vyvolání strachu ze ztráty bezpečí svého a svých bližních. Naturalistické a autentické ztvárnění válečných hrůz v dětech vyvolává právě tyto obavy.

I přes snahu koncepcí jednotného klasifikačního systému zohlednit všechny potenciálně nebezpečné obsahy, ne vždy se to podaří. Systém Kikwijzer, ani většina dalších systémů, prakticky vůbec nepamatuje na obsahy s nebezpečným návodným potenciálem. (Nepočítáme-li návodnost ke kouření, aplikaci drog a konzumaci alkoholu.) Zapomínáno mnohdy bývá na obsahy, které oslavují a heroizují nebezpečné jednání (smrtelně nebezpečné adrenalinové aktivity nebo například sebepoškozování či svádění k omezení příjmu potravy, které může vést až ke vzniku anorexie).

Například s kategorií sebepoškozování jako nebezpečným mediálním obsahem pracuje explicitně pouze britský a irský klasifikační systém. Radou pro rozhlasové a televizní vysílání je ovšem takový obsah jako potenciálně ohrožující standardně vyhodnocován.

Je třeba mít na paměti, že labelling nikdy nebude plnit stejnou roli, jako v současné době plní zákonná ustanovení chránící dětské diváky před ohrožujícími vlivy médií. Jelikož labelling nemůže zhodnotit reálný ohrožující efekt konkrétního ztvárnění problematického obsahu, bude mít vždy jen úlohu informační a varovnou.

Zavedení labellingu u nás, ať už by formálně mělo jakoukoli podobu (státní regulace, koregulace nebo samoregulace), by primárně vyžadovalo explicitní definování škodlivosti problematických mediálních obsahů v závislosti na míře a způsobu jejich ztvárnění. A to při zhodnocení sociokulturních specifik domácího prostředí. Takovému taxativnímu výčtu se Rada dosud vždy bránila, protože stanovení konkrétního „seznamu“ škodlivých mediálních obsahů vždy znamená určitou formu omezení. Výčet nikdy nemůže adekvátně podchytit všechny varianty, s nimiž se mediální analytik může ve vysílání a v audiovizuálních produktech setkat.

Vznik jakéhosi manuálu nebo kuchařky pro účely posuzování škodlivého obsahu s sebou nese výhody i nevýhody. Výhodou je zejména minimalizace rizika subjektivního vyhodnocování. Negativem pak nemožnost zohlednit kontext a použité audiovizuální prostředky, včetně podstatných dramaturgických konceptů (humorný nadhled, nadsázka,

parodičnost, satiričnost, komičnost, popisnost, edukativnost, autenticita, naturalismus, drastičnost, dokumetarismus apod.) Je významný rozdíl mezi decentní ženskou nahotou v reklamě na tělové mléko a ženskou nahotou ztvárněnou v silně erotizujícím kontextu dramatického příběhu. Stejně jako bude na děti diametrálně odlišně působit zobrazení krvácející člověka v magazínu o poskytování první pomoci a v naturalistickém kriminálním příběhu.

Jak nedostatečně klasifikační systém zohledňuje kontext zařazení relativně škodlivého obsahu a také schopnost dítěte správně jej interpretovat a bezpečně zpracovat je možné ilustrovat na konkrétních příkladech audiovizuálních produktů hodnocených Kijkwijzerem. Například film Harry Potter a ohnivý pohár je dle Kijkwijzeru kvůli kategorii strach a kategorii násilí hodnocen jako přístupný od 12 let. Takové hodnocení se zdá být příliš přísné, když zohledníme, že jde o příběh určený i mnohem mladším divákům. V příběhu sice jsou strašidelné motivy a bojové scény kouzelníků, ale jde o scény „příjemného strachu“, které zprostředkovávají dobrodružný zážitek. Pozoruhodné je, že kriminální seriál Sběratelé kostí (VIII), má totožné hodnocení, tedy deskriptor strach, násilí a přístupnost od 12 let. Přitom z hlediska nebezpečnosti pro dětského diváka jsou tyto audiovizuální produkty nesrovnatelné. Dalším příkladem je film Šmoulové 2, který právě přichází do kin. Ten je označen věkovou kategorií 6 a zároveň doplněn deskriptorem upozorňujícím na násilí a strach. Pokud bychom tuto klasifikaci brali za relevantní nastavenou laťku, pak by podobně musely být ohodnoceny všechny pohádky, kde princ stíná hlavy drakovi, bojuje s loupežníky, nebo naplácá na zadek rozmazlené princeznu.

Připomínáme-li hodnocení kriminálního seriálu Sběratelé kostí, nebo seriálů podobného typu jako Kriminálka Miami či Kriminálka Las Vegas, je třeba zdůraznit, že Kijkwijzer neklasifikuje každou jednotlivou epizodu z těchto seriálů, ale jen namátkově vybrané díly z každé série, přičemž výsledné hodnocení celé série je stanoveno podle epizody, která získala nejvyšší věkový klasifikátor. Dozorová činnost Rady prokazuje, že některé epizody z těchto seriálů až excesivním způsobem vybočují z jakéhosi tolerovatelného standardu a zobrazují mediální obsahy, které mají značný potenciál ohrožovat dětské i dospívající diváky. Podobný příklad máme i v tuzemské audiovizuální tvorbě. Seriál Expozitura obsahoval jeden díl, který se stal předmětem sankce ze strany Rady, zatímco zbývající epizody byly vyhodnoceny jako přijatelné pro večerní vysílací čas. Z tohoto pohledu se zdá být nevhodné, aby seriály byly klasifikovány jako celek.

Návrhy pro Českou republiku

Na úvod si shrňme, jaké základní otázky je nutno si zodpovědět, uvažujeme-li o zavedení klasifikačního systému v ČR:

1) Jaký legislativně-organizační model systému klasifikace je nejvhodnější?

Tato otázka je pochopitelně principiální. Jak bylo popsáno výše, nabízí se celá řada variant, přičemž Koncepce CEMES za optimální považuje koregulační systém vycházející z nizozemského Kijkwijzer. Možná je však i inspirace jinými systémy, ať již těmi, které systém zavádějí shora na bázi zákonné regulace, až po ty, které mají charakter čistě seberegulační.

Koncepce CEMES i zkušenosti ze zahraničí ukazují, že jako nejefektivnější a obecně nejlépe přijímané (ze strany povinných subjektů, profesních skupin i veřejnosti) bývají liberální modely, jejichž výhodou je, že jsou pružné, legislativně, organizačně a finančně nejméně náročné.

Zákonná regulace vnučená shora vždy bude narážet na odpor povinných subjektů, které protestují proti vyšším nákladům a novým povinnostem. Naproti tomu seberegulační, zcela dobrovolný model, neprovázaný s právní úpravou, nemůže být efektivní. Speciálně zaměříme-li se na okruh subjektů, které nás primárně zajímají, tedy na provozovatele vysílání. Čeští provozovatelé mají jen minimální vědomí své společenské odpovědnosti a jejich vůle k regulaci nad rámec zákona není vysoká, nicméně teoreticky nelze vyloučit, že by byli ochotni k přijetí systému labellingu na bázi seberegulace. Pokud by však k zavedení takového systému v praxi došlo, aniž by současně nebyl novelizován zákon, bylo by nutno očekávat, že na sebe budou provozovatelé při klasifikaci velmi mírní, jinými slovy, že klasifikace bude pořizována tak „bezpečně“, aby provozovatel „nepřiznal“, že v chráněném vysílacím čase vysílá audiovizuální produkt nevhodný pro děti, protože tím by na sebe jen upozornil regulační orgán a zvýšil by tak paradoxně riziko sankce.

Efektivní seberegulace je možná, jen pokud bude propojena a sladěna se zákonnou úpravou, a to tak, aby se klasifikátor určující určitou věkovou kategorii diváků, pro něž už je audiovizuální produkt přístupný, vázal ke konkrétnímu vysílacímu času. (Například pořady vhodné od 12 let po 20. hodině, pořady vhodné od 15 let po 22. hodině, pořady vhodné od 18 let po půlnoci.) Současná právní úprava fakticky nerozeznává, jestli se v době mezi 6. a 22. hodinou dívá na nevhodný obsah pětileté dítě, nebo sedmnáctiletý dospívající, proto by teoreticky provozovatel neměl „přiznat“, že od 20. hodiny zařadí pořad nevhodný do 15 let.

2) Jednotný nebo parciální klasifikační systém?

Koncepce CEMES je navržena jako jednotný klasifikační systém, který by se měl vztahovat na všechny subjekty audiovizuálního průmyslu, tedy provozovatele vysílání, poskytovatele audiovizuálních mediálních služeb na vyžádání, kinaře, distributory, provozovatele videopůjčoven a producenty. Koncepce CEMES poměrně výstižně specifikuje, na jaké zásadní překážky v prostředí ČR snaha o zavedení jednotného systému naráží. Analýza OATV navíc doplňuje, že myšlenka efektivního jednotného klasifikačního systému brání rovněž technicko-technologický vývoj.

Přestože jednotný systém klasifikace je nutno považovat za ideální, za daných okolností se jako mnohem schůdnější jeví varianta labellingu audiovizuálních produktů pouze v televizním vysílání, případně v televizním vysílání a audiovizuálních mediálních službách na vyžádání.

Zavedení tohoto systému je organizačně, legislativně i finančně nejrealističtější. Jak uvedli provozovatelé vysílání v rámci jednání s CEMES, již nyní musí zařazované pořady vyhodnocovat z hlediska potenciálně problematických obsahů, aby se vyhnuli sankci. V roce 2008 provozovatelé deklarovali, že by technická příprava propojení klasifikačního systému s interním systémem mohla být realizována v průběhu jednoho roku. Označování pořadů by tak znamenalo jen mírně vyšší organizačně finanční nároky. Navíc, pokud by klasifikace eliminovala rizika sankcí za ohrožení psychického, fyzického a mravního vývoje ze strany Rady, provozovatelé by tuto změnu uvítali jako usnadnění své pozice. Dodržování pravidel labellingu provozovatelé považují za snadnější než předcházení sankcím za porušení § 32 odst. 1 písm. g) zákona č. 231/2001 Sb., které je dle jejich názoru netransparentní, nepředvídatelné a subjektivní.

3) Jaké audiovizuální produkty klasifikovat?

Jaké audiovizuální produkty budou klasifikovány a jak nastavit přístupnost těchto obsahů pro jednotlivé věkové kategorie dětských a dospívajících diváků je otázkou do širší diskuse.

Jak bylo uvedeno výše, CEMES navrhuje tuto otázku vyřešit buď definicí pozitivním výčtem, tedy definovat, co vše jsou audiovizuální produkty podléhající povinnosti klasifikace, nebo definicí negativním výčtem, tedy specifikací toho, co do kategorie audiovizuálního produktu nepatří. CEMES navrhuje, aby z režimu jednotné klasifikace vypadly obsahy, jejichž cílem je identifikace provozovatele (poskytovatele), sdělení podléhající zvláštnímu legislativnímu režimu (reklamy), části vysílání, které tvoří větší, vnitřně provázaný celek (zpravodajské relace) a živé přenosy (sport). Společnost CET 21 ve svém vyjádření, které poskytla CEMES, se s tímto názorem v podstatě shoduje, když navrhuje, aby se systém nevztahoval na zpravodajské pořady, televizní přenosy ze sportovních a kulturních akcí a na politicko-publicistické pořady.

Tyto návrhy se z pohledu reálnosti použití systému zdají být logické. Naproti tomu je ovšem třeba z pozice dozorového orgánu připomenout, že například zpravodajství s sebou nese výrazné riziko možného ohrožení zdravého vývoje dětských diváků, pokud necitlivě zařadí zprávy a záběry o válečných masakrech, vraždách apod. Odvysílání takových zpráv těžko může doprovázet věkový klasifikátor a piktogram, ovšem z dozorového zřetele by rozhodně ztraceny být neměly. Zákon by proto nadále měl pamatovat na to, že i odvysíláním pořadů, které nepodléhají klasifikaci, může dojít k ohrožení psychického, fyzického či mravního vývoje dětí a mladistvých, a měl by umožňovat tyto případy sankcionovat.

OATV vzhledem k televiznímu vysílání považuje za poněkud nadbytečné, aby klasifikací byly opatřovány například upoutávky a bloky selfpromo, přestože se definičně jedná o audiovizuální produkty. Z logiky věci by stačovalo, aby tyto audiovizuální obsahy, které si vytváří sám provozovatel a jejichž „životnost“ je velmi krátká a jejich použití jednorázové, byly tvořeny a do vysílání zařazovány v duchu koncepce klasifikace, tj. aby zahrnovaly škodlivé obsahy s přihlédnutím k času, v němž budou vysílány. Naopak jako velmi vhodné lze doporučit, aby v upoutávkách na pořad byl uveden klasifikátor a piktogram (deskriptory) vztahující se k samotnému pořadu. K divákovi se tak již s předstihem dostává informace o tom, že pořad nebude vhodný pro určitou věkovou kategorii dětí a z jakého důvodu.

Tak docela nelze souhlasit ani s návrhem CEMES, aby nebyly klasifikovány sdělení podléhající zvláštnímu legislativnímu režimu (reklamy). Jednotlivé reklamní spoty by samozřejmě klasifikaci mít neměly, naproti tomu více než vhodné je, aby byly klasifikovány specifické, zejména teleshoppingové formáty typu Volejte většce, EZO TV, Sexy šance apod.

Zcela samostatnou kapitolou je problematika samotné věkové klasifikace, resp. členění přístupnosti obsahů pro konkrétní věkové kategorie dětí. Analýzou klasifikačních systémů v zahraničí zjistíme, že jednotlivé státy v tomto směru mají kritéria nastavena značně odlišně. Jak již bylo zmíněno, Kijkwijzer pracuje s věkovými hranicemi všichni, od 6 let, od 9 let, od 12 let a od 16 let. V některých státech je však nejvyšší hranicí 18 let, nebo výjimečně i 21 let.

Nizozemský systém se v tomto ohledu značně vzdaluje naší domácí zkušenosti, protože 16letého diváka považuje za dospělého diváka. V ČR jsou dosud za základní vývojové mezníky považovány věkové hranice 12, 15 a 18 let (viz. zákon o audiovizu), přičemž hranice 15 a 18 let vychází z nastavení právní odpovědnosti a hranice dospělosti v ČR. V případě zavedení klasifikátorů by ovšem bylo na místě uvažovat o podrobnějším členění zejména u obsahů pro mladší děti (např. 6 a 9 let), které by mělo doporučující

charakter a které by reflektovalo dozrávání dítěte. V úvahu tak přichází členění: všichni, 6, 9, 12, 15 a 18 let.

4) Jaké škodlivé obsahy označovat?

Otázce, jaké mediální obsahy je nutno vyhodnocovat jako potenciálně škodlivé a ohrožující, se podrobně věnoval již text výše. Bylo zdůrazněno, že dosud Rada nikdy nepřikročila k tomu, aby vytvořila nějaký taxativní výčet problematických obsahů, jelikož výčet nikdy nemůže podchytit všechny varianty, s nimiž se mediální analytik může ve vysílání a v audiovizuálních produktech setkat a Rada by tak v důsledku vlastně předem omezila svou dozorovou činnost jen na vybraný segment obsahů.

Zavedení systému klasifikace by ovšem nevyhnutelně vyžadovalo definovat sledované problematické obsahy v závislosti na míře a způsobu jejich ztvárnění. A to při zhodnocení sociokulturních specifíků domácího prostředí.

Sebelepší a podrobnější charakteristika sledovaných mediálních obsahů ovšem neodstraní základní nedostatek každého klasifikačního systému, kterým je nemožnost zohlednit kontext a použité audiovizuální prostředky, včetně podstatných dramaturgických konceptů (humorný nadhled, nadsázka, parodičnost, satiričnost, komičnost, popisnost, edukativnost, autenticita, naturalismus, drastičnost, dokumentarismus, fantasy, sci-fi apod.) Labelling nemůže zhodnotit, do jaké míry bude dítě určitého věku schopno správně interpretovat a bezpečně zpracovat zhlédnutý obsah. Vždy tak bude při klasifikaci docházet ke zbytečně přísnému „ocejchování“ audiovizuálních produktů, které mají prakticky mizivý potenciál negativního dopadu na děti a naproti tomu v mnoha případech nebude klasifikace schopna upozornit na nebezpečné souvislosti zařazení problematického mediálního obsahu v rámci audiovizuálního díla, které budou zvyšovat jeho negativní psychologický efekt na nezralého dětského diváka.

Systém Kijkwijzer upozorňuje na 6 obsahových kategorií: násilí, strach, sex, diskriminaci, zneužívání drog či alkoholu a vulgární vyjadřování.

Tento výčet je ve srovnání s některými jinými evropskými modely poměrně úzký. Velmi dobře a podrobně je systém hodnocení zkoumaných obsahů (škodlivých a znepokojujících) definován britskou BBFC (British Board of Film Classification). BBFC se soustřeďuje na klasifikaci těchto kategorií: témata, jazyk, nahota, sex, násilí, napodobování, strach (horor), drogy. Kategorií „témata“ se rozumí přijatelnost zpracování ožehavého nebo složitějšího tématu tak, aby se nemohlo negativně dotknout nebo ovlivnit dětského diváka. Takovým tématem může být například sexuální násilí, pedofilie, podněcování k rasové nenávisti apod. Jazykem je pak míněno hrubé a vulgární vyjadřování. V tomto kontextu připomeňme, že v ČR pro užívání vulgarismů a nadávek máme speciální zákonnou úpravu. V případě zavedení labellingu by byla nezbytná i úprava příslušného zákonného ustanovení.

Kategorie nahota je sice v systému BBFC rovněž vyhodnocována, ale je-li přirozená bez sexuálního kontextu, pak je považována za přijatelnou pro všechny věkové skupiny dětí. (Nahota není přijatelná pouze v dílech hodnocených „UC“, což znamená, že dílo je doporučováno pro předškolní děti jako vhodné). Kategorie sex podrobně rozvádí, jaká míra a forma ztvárnění sexuálních aktivit je přijatelná pro jednotlivé věkové skupiny dětí. Kategorie násilí je rovněž v modelu BBFC velmi podrobně rozpracována, a to i vzhledem k formě násilí (zvláštní přísnost je například u zobrazení znásilnění) a k dramaturgickému kontextu (mnohem střízlivěji je násilí hodnoceno v historických filmech, v komediích

apod.). Kategorie napodobování chrání zejména před okouzlením zbraněmi, antisociálním a nelegálním chováním. Jako rizikové je výslovně zmíněno ztvárňování oběšených, sebepoškozování či sebevraždy. Kategorie horor a strach bere v úvahu především míru únosnosti děsivého prožitku u jednotlivých věkových skupin diváků. Kategorie drogy má za cíl chránit děti před obsahy, které by mohly vést k podpoře užívání drog, kouření a spotřeby alkoholu.

Jak je zřejmé srovnáním systému Kijkwijzer a BBFC, kategorizace škodlivých obsahů může mít různou podobu. Příkladmo ještě zmiňme, že některé systémy zahrnují také kategorii gambling či hazard nebo kategorii citlivosti na lidské přesvědčení a handicap (svatokrádež, degradace či zesměšňování osob s postižením).

CEMES ve svém materiálu upozorňuje, že systém klasifikace by mohl zohledňovat i kategorie významné z hlediska fungování společnosti, například by mohly být používány deskriptory signalizující etnickou, pohlavní a věkovou diskriminaci. A dále CEMES připomíná, že autoři psychologické studie, která byla v rámci zpracování projektu koncepce labellingu zadána, navrhovali, aby byla zavedena kategorie celkové srozumitelnosti audiovizuálního produktu. Psychologové poukazovali na to, že jsou produkty, které jsou „ve všech uvedených kategoriích v zásadě přijatelné pro ten který věk, nicméně k pochopení vyžadují takové informace a životní zkušenosti, které výrazně přesahují danou věkovou kategorii.“ CEMES dodává, že deskriptor charakterizující míru náročnosti „poselství“ audiovizuálního produktu je jistě možné použít, byť pravděpodobně nikoliv jako podklad pro stanovení věkové hranice.

Zavedení labellingu v České republice předpokládá vyřešení všech výše nastolených otázek. Rada pro rozhlasové a televizní vysílání by do otevřené diskuse mohla nejefektivněji přispět vlastním konkrétním návrhem koncepce samotného klasifikačního systému, tedy návrhem výčtu, jaké audiovizuální produkty klasifikovat, jak a jaké škodlivé obsahy označovat a pro jaké věkové kategorie dětských diváků klasifikaci členit.

Takovýto návrh by pak mohl být předložen k připomínce subjektům, kterých by se klasifikace týkala, nejpravděpodobněji tedy provozovatelům vysílání, event. poskytovatelům audiovizuálních mediálních služeb na vyžádání, pokud by se Rada rozhodla iniciovat zavedení labellingu jen pro tyto okruhy subjektů působících na audiovizuálním trhu (tedy pokud by se ustoupilo od myšlenky zavedení jednotného klasifikačního systému).

I kdyby však tyto subjekty reagovaly vstřícně a vyjádřily by ochotu podílet se na vzniku systému klasifikace formou seberegulace či koregulace, stále by zde zůstával již definovaný zásadní problém - riziko dvoukolejné regulace, který je možné řešit pouze legislativní cestou.

Zpracovala: Vilma Hušková